

KOMÁR ÉVA

Az egyházi birtokok szekularizációjának terve a reformkorban

„A saecularisatio kérdését, - a mint azt különösen Borsod- és Szatmárvármegye formulázták, - nem annyira jogi, mint inkább politikai szempontból kell megítélni.”¹

„A korszerű liberalizmus szintjére emelkedett valláspolitikának van egy sajátos, a haladó reformmozgalom szükségleteiből fakadó vonása is: nem öncélúan következik a liberalizmus elveiből, hanem tudatosan a polgári nemzeti egység, a nemzetté válás célkitűzéseit szolgálja azoknak a választófalaknak a ledöntésével, amelyek a leendő polgári nemzet egyes csoportjait elválasztják egymástól.”²

A reformkor állam és egyház kapcsolatával foglalkozó vitáinak egy fontos állomását képezik a szekularizációs viták. Ezek során ugyanis az összes fontosabb, az állam és egyház viszonyával kapcsolatos kérdéskör felmerült és megtárgyalásra került. Bár a szekularizáció nem valósult meg, mégsem szabad ezeket a vitákat eredménytelennek tekintenünk. Hiszen valószínűleg a vegyes házasságok kérdésének megoldását is ez segítette elő az 1843/44. évi országgyűlésen.

A kor eszmetörténetére is kiváló forrásként használhatóak. Világosan értelmezhetőek bennük a haladó szellemű, liberális politikusok céljai, elképzelései; az átalakulásról alkotott felfogásuk is kikristályosodik. Az egyházi álláspont oldalát is megismerhetjük belőle, és ez nagyban segít annak megéréséhez, hogy az egyház miért zárkózott el az átalakulás során a reformoktól. Nem szabad a kérdés vizsgálatát csak a haladás szemszögéből nézni, hiszen akkor pont a lényegét, a mozgatórugókat nem látjuk. Másrészt ha ezen dokumentumokat végigolvassuk, az segít abban is, hogy az egyházban ne csak a haladást gátló intézményt lássuk.

Dolgozatomban elsősorban az egyházi álláspont érveit szeretném ismertetni. Sajnos a szakirodalom nagy részében erre ugyanis nem került sor.

Fontos leszögezni, hogy egyház alatt a szekularizáció témakörében a római katolikus egyházat kell értenünk. Ez az intézmény ugyanis annak a kornak az egyik alapintézménye volt, amelyen változtatni szerettek volna; és csak ez rendelkezett számottevő vagyonnal is. A továbbiakban tehát a szekularizáció kapcsán egyház alatt a római katolikus egyházat kell értenünk.

A szekularizációs vitákat nem lehet elvonatkoztatni a többi egyházi tárgyú törekvéstől. Hiszen ezek mindegyike szorosan összefügg egymással, nem egy esetben az egyik váltotta ki a másiknak létrejöttét. Emiatt a továbbiakban megpróbálom áttekinteni az összefüggéseket, szükség esetén más, közvetlenül esetleg nem ide vágó problémákat is tárgyalva.

A szekularizáció jelentése, illetve jelentésváltozása / -bővülése a századok folyamán

A szekularizáció a latin saeculum (evilági) szóból származik. Szó szerint világivá válást, elvilágiasodást jelent. A kifejezés az évszázadokon keresztül fokozatos jelentésváltozáson ment keresztül:

legszerűbb jelentése a reformáció korában alakult ki; ekkor bizonyos egyházi privilégiumok világi kézre juttatását, a világi hatalom által történő kisajátítását jelentette. Ilyen egyházi privilégiumok közé tartoznak elsősorban az egyház földbirtokai, valamint olyan jogkörök (pl. adószedési, bíraskodási, stb.), amelyet egyházi főhatóságok gyakoroltak.

A fogalom szélesebb, közjogi értelmezést nyert a Nagy Francia Forradalom után: olyan intézkedéseket, jogalkotási aktusok egész rendszerét jelölte, amelynek célja az állam és az egyház szétválasztása volt.

Legszélesebb jelentését a huszadik század folyamán nyerte el: ebben a korban a szekularizáció azt a folyamatot jelölte, amely során a vallás szerepe a társadalom életében megváltozik; amelynek során az egyének, csoportok, osztályok és társadalmi rétegek életében és tevékenységében a vallás jelentősége egyre inkább csökken.³

A szekularizáció kérdése a reformkori országgyűléseken

„Forradalmi időkben, sőt általában a politikai átalakulások idején mindig és mindenütt szönyegre került az egyházi javak saecularisatiójának kérdése s a saecularisatio tényleg végre is hajtatott. A kérdés fölvetését azonban többnyire maga a klérus provokálta a szabadelvű reformokkal szemben elkövetett ellenszegülő magatartása által, úgy hogy a reformerek részint bosszúból, részint a haladás ügyére nézve előttük veszélyesnek látszó egyházi elem befolyásának megszüntetése, illetőleg ellensúlyozása céljából vetették rá a szemöket az egyházi javakra.”⁴

A hatalmas egyházi vagyon több mint másfél millió holdra⁵ tehető – így szekularizációjának már csak felvetése is (épp óriási tétje miatt) védőit és támadót egyaránt érveik jól átgondolt, széles körű, sokrétűen indokolt kifejtésére készítette.

Az egyházi jogvédő érvelés viszonylag időtlen – ezzel szemben a szekularizációs nézetek minőségileg más szemlélteti alapjait a felvilágosodás és a felvilágosodott abszolutizmus teoretikusai csak a XVII-XVIII. században fogalmazzák meg.

Megállapíthatjuk, hogy: „az 1830/40-es években válik ugyanis a szekularizációs érvelés a magyarországi polgári átalakulásért vívott politikai küzdelemben, az ott kiforrálódott, a leglényegesebb kérdésekre kiterjedő átalakulási koncepció szerves részévé, a kirobbanó viták során a reformellenzék legjobbjai által megfogalmazva, és érvelésükben az átalakulás számos lényegi eleméhez kapcsolva.”⁶

A szekularizáció, mint a polgári átalakulási folyamat szerves része

A reformkorban az állam és egyház viszonyának kérdése kiemelt fontosságot kapott; fokozatosan megtárgyalták az ezen területet érintő fontosabb kérdéseket. Fontos, hogy a szekularizációt nem szabad egy elszigetelt jelenségként értékelnünk, értelmeznünk, hanem az összefüggések ismeretében kell elvégezni vizsgálatát.

A reformerek célja a feudális viszonyok felszámolása, a polgári fejlődés megteremtése, a „haladás” volt; melynek során elsőként a haladást gátló abszolutisztikus intézmények megszüntetése lett volna a cél.

Az egyház, mint a feudális jelenségek egyik legfontosabbika, sok szempontból gátolta a fejlődést. Egyrészt ha azt a mérhetetlen vagyon nézzük csak, ami a papok kezén felhalmozódott, hogy sok esetben úgy viselkedtek, mint maguk a földesurak, hogy mereven ragaszkodtak a feudális kiváltságaikhoz.

A földtulajdonviszonyok területén is alapvető változást hozott a feudális társadalmak felbomlása és a polgári rend kialakulása. Hiszen azok az emberek, akik a polgári társadalom megteremtéséért küzdöttek, a feudális földtulajdonviszonyok megszüntetésével új, tőkés földtulajdont akartak létrehozni. Az 1840-es években jelszóvá lett a „szabad föld”; a radikális elképzeléseket magukévá tevők minden olyan korlátot le akartak dönteni, ami gátolta a földtulajdonnal való rendelkezés szabadságát: ide értve a földesúri járadékot vagy a közösség által élvezett szolgalmat is.

Annak ellenére, hogy széles körű társadalmi mozgalom bontakozott ki, a jobbagság megszüntetésére és a polgári földtulajdon megteremtésére csak 1848 tavaszán nyílt lehetőség.⁷

A liberálisok véleménye szerint: „éppen azért kell a saecularisatiót végrehajtani, mert az egyház tulajdona privilégiumon alapul, a közjogi kiváltságok pedig a haladás érdekében előbb-utóbb csakugyan megszüntetendők”.⁸

A külföldi előzmények

Mivel mindkét oldalról gyakran hivatkoznak külföldi előzményekre, fontosnak tartom azon szekularizációk bemutatását, amelyek Franciaországban illetve Németországban történtek.

A világi fejedelmek és a hűbérurak hajtották végre az első nagyszabású szekularizációt. A francia forradalom időszakában, 1789-ben kiadott rendelet szerint Franciaországban az összes egyházi birtokkal a nemzet rendelkezik, amely ugyanakkor magára vállalja az istentisztelet költségeit, a szegények gondozását valamint a papok ellátását.

Hasonló szekularizáció történt Németországban is, amikor I. Napóleon megszüntette a kis egyházi fejedelemségeket és azokat világi uralkodók által vezetett államokba osztotta be (a kölni, a mainzi és a trieri érsekségek a vesztfáliai királyságba olvadtak be).

A reformkori országgyűléseken 4 fontosabb témakörben került sor egyházügyi vitára

A reformkori országgyűléseken a következő négy nagyobb témakörben került sor egyházügyi vitára:

1. a főpapi jövedelmek uralkodói által taxáltatásának (megadóztatásának) kérdése
2. a papi tized eltörlésével kapcsolatban
3. a borsodi körlevél vitája kapcsán
4. az üresedésben lévő egyházi javak jövedelmeinek közcélokra fordításával kapcsolatban.⁹

1. A főpapi jövedelmek taxáltatásának kérdése. A püspökök kezdettől fogva igen sérelmezték, hogy az uralkodó különböző jogcímenek (pl. várerődítés, lelkészsegélyezés stb.) egyre gyakrabban igénybe veszi az egyházi jövedelmeket. Mivel a közvetlen tiltakozás nem vezetett eredményre, a kérdést az 1825/27. évi országgyűlésen országos sérelemként vetették fel, majd fogadták el. A többség véleménye szerint az egyházi tulajdon nemesi jelleggel rendelkezik, így a vita végén, az országgyűlési feliratban erre hivatkozva kérték az adóztatás megszüntetését. Azonban ezen sérelem sem ekkor, sem az 1830. évi diétán nem nyert orvoslást.

Az 1835. év novemberében leérkező resolúcióban az uralkodó „ad fines salutis publicae et ipsius etiam Ecclesiae” (a közjó és az egyház céljaira) történő vagyongézelésnek minősítette saját tevékenységét.¹⁰

Az 1832/36. évi országgyűlésen minőségileg új elemek megjelenését figyelhetjük meg. Kossuth Lajos az ellenzékiek válaszfeliratát a következőképpen értékeli: benne „az a fontos elv van kimondva, miszerint a Karok és Rendek kétségbe nem veszik, hogy az egyházi javakat ország védelmére, vagy más közhasznú nemzeti intézkedésre lehet fordítani, csak hogy ez ne egyoldalú kormányhatalommal, hanem a nemzet hozzájárultával országgyűlésen történjék.”¹¹ Ebben az az újdonság figyelhető meg, hogy az ellenzék belefoglalta az egyházi vagyon egyéb célokra fordításának elvét. A kibontakozó újabb viták során az ellenzék már a közvélemény számára foglalta össze nézeteit. Vezető szerepet játszott a vitákban többek között: Beöthy Ödön, Bezerédy István, Nagy Pál és Deák Ferenc.

A kérdést a következő országgyűlésekre is felterjesztették, azonban sorozatos eredménytelensége miatt már több érdemi vitát nem váltott ki. A kérdéskör lezárulása 1847 telén történt, amikor is a válaszfeliratot félretették, amellyel végképp a tárgyalások háttérébe szorult.

2. A papi tized eltörlésének problémája. Csizmadia Andor a következőképpen vélekedik azzal kapcsolatban, hogy miért éppen a tizedet tekintették a legterheesebbnek az 1848-ban felszámolt járadékszolgáltatások közül: „mind a jobbágyok, mind a városi polgárok [...] különösen azért, mert nagyobb részét olyan egyházi szervezeteknek (püspök, káptalan) fizették, akiket nem vagy alig ismertek, s akik teljesen idegenek voltak az ő mindennapi életüktől”¹².

A szekularizációs viták egyik legfontosabbikának tekinthető, mind jelentőségére, mind terjedelmére nézve. Ez volt az egyetlen, amely megoldásra került 1848-ban.

Ennek oka az volt, hogy a magyarországi polgári átalakulás legfontosabb problémájához kapcsolódott: a jobbágyoknak az alkotmányos életbe történő bevezetéséhez a feudális szolgáltatási rendszer eltörlése valamint a birtokképeség biztosítása által. E kapcsolat összefüggésben áll az örökválság gondolatkörével is. „A feudális tulajdonviszonyoknak a polgári tulajdonfelfogás által kialakított átértelmező szemlélete ugyanis sokban azonos módon érvényesült mind az úrbéri, mind pedig az egyházvagyoni problémák reformellenzéki megítélésében.”¹³

A tized kérdése már az 1832/36. évi országgyűlésen, az úrbéri tárgyalások során többször is szóba került; azonban első részletesebb megvitatására 1834 augusztusában került sor. A reformellenzék célja az volt, hogy mivel a klérus már így is „untig elégséges” javakkal bír, vegyék el tőle a dézsmát. Úgy vélik, hogy a tizedet a törvényhozás rendelte az egyház számára egyrészt nevelési, istentiszteleti és honvédelmi célokra, másrészt a papság munkájának fizetésére. Ezen érvelés alapján a tized nem az egyház magántulajdona, mivel nincs rá nézve elidegenítése joga, hanem nemzeti vagyon, amelyet a törvényhozás ahogy adott, úgy szükség esetén vissza is vehet az egyháztól. A többi érv lényege pedig abban rejlik, hogy a tized rossz, eredeti célja betöltésére alkalmatlan adó.

A gazdasági fejlődés pszichikai összetevőit is érzékeltetik, amikor rámutatnak, hogy: „az a tény, hogy a dézsma nem a föld használóinak, de nem is a birtokosának, hanem egy harmadik személynek a tulajdonába jut, nem csupán igazságtalan (a klérus „ott arat állandóul, hol sem szántott, sem vetett”), hanem épp ezért gátolja a „nemzeti szorgalom” kifejlését.”¹⁴ Kiemelik azt is, hogy a protestánsoknak igazságtalan tizedet fizetniük.

A szavazás során elfogadták a természetben fizetett tized kötelező megváltását; valamint elfogadásra került a protestánsok tizedfizetésének eltörlése is – azonban ezek a kérdések már nem jutottak országos ülés elé.

Legközelebb 1835 novemberében kerül sor tizeddel kapcsolatos tárgyalásokra, amikor is a tized kérdését újratárgyalták. Ugyan a felirat már nem tartalmazta a protestánsok tizedfizetésének eltörlését, sőt a javaslatot többször is „szelídítették” – a főrendek nyolcszori üzenetváltás után is elutasították.

Az 1843/44. évi országgyűlésen a tized ismét tárgyalásra került, ekkor azonban a megváltást már szinte senki sem ellenezte. A viták középpontjában ekkor már csak a megváltási összeg és az eredeti haszon aránya áll. Végül az országos ülés – mivel kevesellte a megváltás javasolt összegét – nem fogadta el a kárpótlás melletti elsődleges tizedmegváltásról született kerületi határozatot. Palóczy László a következő szavakat idézte ezek után az egyházhoz: „míg késő nem lesz, mondjon le a dézsmáról, és tegye fel azt az emberi szeretet és méltányosság oltárán.”¹⁵ – melyek jól érzékeltetik a tized megváltásának egyre többektől felismert elkerülhetetlenségét.

A tizeddel kapcsolatos probléma pedig egyre sürgetőbb lett. Legalábbis erre utal Borsod vármegyének az a tizeddel kapcsolatos követutasítása, melyet az 1847/48-as országgyűlésre küldött: „Tizenhetedik pont. Ezzel kapcsolatban álván a királyi vagy papi tized, mivel az úrbéri viszonyok megszüntetése mellett azt tovább fentartani nemzeti botrány nélkül nem lehet, Követeink oda utasítatnak, hogy ezen törvényes, de igazságtalan adónak, ha lehet ingyen, ha nem lehet törvényhozás útján megállapítandó váltság díj melletti megszüntetését, ha ez sem volna kivitelez-

hető addig míg a Törvényhozás másképp rendelkezne leg alább oly ideiglenes törvény alkotását szorgalmazza, mi szerint azt valamint természetben követelni ne lehessen, úgy azt csak a kiszolgáltató községek vagy jobbágyság válthassák meg, 's vehessék haszonbérbe.”¹⁶

Ezen tények ismeretében nem tekinthetjük véletlennek, hogy 1848 márciusában – többi vagyonát védve – épp a tizedről mond le minden kárpótlás nélkül az egyház. „Az egyház lemondásának körülményei elsősorban azért jelentősek, mert a tized nyilvánvaló megszüntetéséhez fűződő viszony egyben az egyház polgári átalakulás egészével kapcsolatos magatartásának kifejezésére illetve tükrözésére is alkalmas.”¹⁷ Nem szabad azt hinnünk, hogy az egyház ezen lemondása egyfajta önkéntes, nemes gesztus lett volna, hiszen sokkal inkább arról volt szó, hogy az egyházat „lemondatták” a tizedről: egyszerűen nem volt más választása az adott helyzetben.

3. A borsodi körlevél vitája. Borsod megye 1841-ben egy körlevelet intézett a többi törvényhatóságokhoz, melyben a püspökök jövedelme egy részének a népnevelés anyagi támogatására fordítását javasolta. Ezen körlevelet az 1843/44. évi diétán önállóan is tárgyalták.

A borsodi körlevél lényege a következőképpen hangzik: „... a jövő országgyűlésen követelink által indítványba vétetendjük azt, hogy a papi jószágok jövedelmeiből kiszakítván előre azon meghatározandó összevességet, mi az isteni tisztelet s ennek díszes feltartására úgy kívántatik, hogy az legkisebb fogyatkozást sem szenvedjen, -- a papi személyek állásukhoz és hivataluk fontosságához mérsékelt illendő és meghatározott fizetést nyerjenek, - az ezektől felmaradó jövedelem pedig részint a szükséges iskolák felállítására s a meglevők czélszerű elrendezésére, részint a tanítók kiképzésére s azok illendő fizetésére, nem különben országosan meghatározandó más közhasznú célokra fordíttassanak.”¹⁸

Megfogalmazói tudatosan vállalták népnevelés és szekularizáció összefonódásának a felvilágosodásól örökölt gondolatát. Úgy vélekednek, hogy az általános kulturális elmaradottság egyik alapvető oka az, hogy az egyházi vagyon – amit az ország „kulturális költségeire” rendeltek – sok esetben a főpapok magáncéljait szolgálja. Úgy vélik, hogy az egyházi jövedelmeket „rendeltetési első céljuk szerint elintézni s arra ismét vissza vinni a törvényhozó test kötelessége”¹⁹ Mindezek mellett pedig azt javasolják, hogy az iskolák, a tanítók fizetése, valamint „nem különben országosan meghatározandó más közhasznú célokra fordíttassanak.”²⁰

Jogosan merül fel a kérdés, hogy miért jutottak arra a következtetésre, hogy az egyházi vagyon egy részéből kell fedezni a népoktatás költségeit? „Meggyőződven e szerint a felől, hogy hazánk minden lakosai értelmi lehető kiművelésük nélkül anyagi jólétük egyáltalában nem eszközölhető, az eddig elhanyagolt népnevelés czélszerű elrendezését annyival inkább elkerülhetetlennek látjuk, minthogy még a vallás józan eszméjét is – valódi felséges voltában az értelmes nevelés fejt ki s a nélkül a vallás erkölcsi szabályainak hirdetése pusztában elhangzó szó, az erkölcsiség pedig csak homokra tett épület lévén, nem ver gyökeret a szívben, sőt még maga a hit is, értelmi felfogás nélkül, ingadozó s könnyen eltörő nádszállá válik, - és nincs bizonyosabb annál, hogy a hol a nép célirányos nevelése hiányzik, a nemzet tartós boldogságát megállapítani s jóléte nevedését reményleni nem is lehet, - minthogy a vallás és erkölcsiség csak úgy verhet erős gyökeret az ellenkezőre könnyen hajlandó emberi szívben, ha az a gyenge ifjuság fogékony kebelében idejekorán csepegtetvén, ott úgy megfészkei magát, hogy a csábítás és rossz-példaadás veszedelmet szülő maszlagai által el nem szédíthetetik.”²¹

Az erők teljes kiegyenlítettségét mutatja, hogy a szavazás során mind az azonnali intézkedést, mind pedig az elhalasztást elvetették. Megoldásként végül a tényleges halasztást fogadták el – ugyanis az volt a véleményük, hogy a befejezés előtt álló országgyűlés ezen probléma megvitatására már nem képes.

4. Az üresedésben lévő egyházi javak jövedelmeinek közcélokra fordítása. Az 1839/40. évi országgyűlés alsótáblájának egyik törvényjavaslata a megüresedett főpapi javadalmak időközi jövedelmeinek (intercalaria, vacantia) hova fordításáról kívánt rendelkezni. Ezen összegek már évszázadok óta a kincstár esetleges jövedelmei közé tartoztak. Az udvar erőinek regenerálását, számos nem-egyházi cél fedezését szolgálta az, hogy az udvar a legnagyobb stallumokat rendszeresen üresedésben tartotta. A javaslat ezen intercalariákat a közállomány jövedelmeinek tekinti; az „Ország pénztárába” kívánta beutalni, kijelentve, hogy a törvényhozás rendelkezzen arról, hogy honi érdekű célokra fordíttassanak.

A főpapi székek be nem töltése kifejezetten jellemző volt a jozefinista egyházpolitikára. 1803-ban a kamara kimutatása szerint a be nem töltött akkori magyarországi nagyobb javadalmak közül:

- az esztergomi érsekség évi	305 168;
- az egri püspökség	120 321;
- a pécsi püspökség	69 488;
- a győri püspökség	57 161;
- a szentjobbi apátság	14 266 forintot,
összesen	629 481 forintot

jövedelmezett az államnak.²² Ezen összegeket pedig nem egyházi, kulturális, tudományos vagy szociális célokra fordították, hanem a napóleoni háborúk kiadásaira.

Az 1843/44. évi országgyűlésen ezen összegeket „az ország közszükségleteinek fedezéséről” készült pénzügyi tervezet kiegészítéseként csatolták a felállítandó országos pénztár javasolt jövedelemforrásaihoz. A főrendek mindkét esetben elutasítják a javaslatokat az uralkodói előjogokra, illetve az egyházi tulajdon sérelmére hivatkozva.

„A különböző időpontokban született reformellenzéki egyházvagyoni javaslatok a szekularizációs érvelés alapján illeszkednek logikai sorba, de ezek a viták során történő „használatát”, az átalakulási koncepcióhoz kapcsolódó részvonzatkozások országgyűlési érvényesítését – ahogy láttuk – a tárgyalások során sokszor véletlenszerűen felbukkanó lehetőségek szabták meg.”²³

A vegyes házasságok ügye

A vegyes házasságok problémakörének áttekintését azért tartanám fontosnak, mert szorosan kapcsolódik a szekularizációs vitákhoz, melyekben gyakran említés történik rá. Másrészről pedig a vegyes házassággal kapcsolatos viták lezárulása az 1843/44. évi diétán valószínűleg nem jött volna létre a szekularizációs viták nélkül.

Már magában a borsodi körlevélben is utalnak arra a vegyes házasságok témájára kérdéskörére: „... az ország lakosai között az utóbbi 50 évek alatt már-már meggyökerezett egyetértés felbontásával az egyenetlenkedés, bizalmatlanság s ebből eredett visszavonulás buján nevekedő magvait elszórván, a családi leggyengédebb viszonyok felháborításával, az ország csendes békéjét felzavarták: a viszont összebékülést továbbá nem csak nem keresve, hanem azt maguktól mindinkább eltaszítva s tetteiknek s rendeleteiknek az országbeli megyék nagy többsége s még a nemzet képviselői táblája, de a királyi felség által lett rosszallásokon is meg nem hunyászkodva, mind a mellett, hogy a hazának legtöbb javaival élt és él, - a nemzet elkeseledését higgasztani s a rendeleteivel multa és jövőre okozott bajokat megszüntetni legkisebbé sem igyekeztek...”²⁴

A reformkori országgyűléseken a vegyes-házasságok ügye és az abból származó gyermekek vallása körül csaptak össze elsősorban a reformálni akarók és a konzervatívok, ami mögött nem tételezhetünk fel egyfajta protestáns-katolikus szembenállást.

Az 1790/91. évi 26. törvénycikk a következőképpen rendelkezett: a vegyes házasságokat a katolikus pap előtt kell megkötni, aki ezen házasság elé semmilyen

akadályt nem gördíthet. A protestánsok számára akadálnak számított, ha a katolikus pap a protestáns völegénytől kötelezvényt, reverzálist kér arról, hogy gyermekeit katolikus vallásban fogja neveltetni. Amennyiben ezt megtagadja, a katolikus egyház törvényei szerint a pap csak passzíve asszisztálhat a házasság megkötésénél: a templomon kívül liturgikus ruha és szertartás nélkül veheti csak tudomásul a felek házassági nyilatkozatát.

A protestánsok a vegyes házasságok ügyét az országgyűlések elé vitték, ahol a liberális katolikus követek is támogatták őket. Az 1832/36. évi országgyűlésen azt akarták törvénybe iktatni, hogy azon gyermekek, akik vegyes házasságból származnak, 18 éves korukig kövessék az apjuk vallását, majd szabadon dönthessék el, hogy melyik vallást akarják gyakorolni. Ezen tervezet törvénybeiktatását azonban megakadályozta a felsőtábla és a király vétója.

Az 1839/40. évi országgyűlésen szeretnék volna az ügyet véglegesen rendezni. Ekkor mind a két tábla megszavazta a következő törvényjavaslatot: a vegyes házasságokat mindig a völegény vallása szerinti pap előtt kell megkötöni, a gyermekeknek pedig az apjuk vallását kell követni. Azonban ezen törvényt a király nem szentesítette.

A vegyes házasságok kérdésének rendezésére végül az 1843/44. évi országgyűlésen került sor. A 3. törvénycikk az 1839. március 15-e óta a protestáns lelkész előtt kötött vegyes házasságokat törvényesnek ismeri el, de az önként adott reverzálistnak állami érvényét is. Lehetővé tette az áttérést arómai katolikusról a protestáns vallásra, vallásváltoztatás esetén pedig nem kívánta meg sem a királyi engedélyt, sem a hatheti oktatást; az áttérést lényegében úgy rendezték, ahogy az ma is szabályozva van. A protestáns lelkészek előtt kötött vegyes házasságokat is érvényesnek ismerték el. Továbbá kimondták, hogy aki 18 éves koráig protestánsnak neveltetett, annak vallása nem lehet többé kérdés tárgya.

A borsodi körlevél előzményei²⁵

A borsodi körlevelet nem tekinthetjük hirtelen jött, előzmények nélküli gondolatnak. Már a reformkor előtt felvetették, hogy az egyházi javak egy részét az oktatás fejlesztésére kellett költeni; és még csak ebben az időszakban (mármint az 1840-es évek elején) sem ez volt az egyetlen ilyen jellegű kezdeményezés. Most röviden ezeket szeretném ismertetni.

„A Habsburgok a XVIII. század végén, a fejedelmi felvilágosultság idején sem törekedtek egyházi vagyonok megszerzésére. A felvilágosult abszolutizmus olyan képviselői, mint Mária Terézia, megelégedtek az egyházi javak feletti rendelkezési jog biztosításával, illetve az egyházi javak megadóztatásával.”²⁶

Ballagi Géza a következőképpen vélekedik a szekularizációval kapcsolatos vita kiokbanásának okáról: „Nálunk is 1791-ben ép úgy, mint a negyvenes évek elején a klérusnak a vallásügyi reformok iránt tanusított merevsége idézte elő a vitát a saecularisatio felett.”²⁷

A következő években azonban az egyházi javak szekularizációjának gondolata a francia forradalom nyomán Magyarországra is áttért. Először a jakobinusoknál, közelebbről Martinovics Ignác alkotmánytervezetében fordul elő először az a gondolat, hogy az iskolák költségeit egyházi javakból fedezzék. Martinovics követelte a katolikus egyházi vagyon szekularizációját, és nemzeti vagyonná nyilvánítását – ebből akarta fedezni a közoktatás szükségait is.

Az eszme bár nem ilyen radikális formában, de tovább élt, és újra jelentkezett a reformkorban. Ezen mérsékeltbb változatban nem az egyház vagyonának egészét, hanem csupán a jövedelmeinek feleslegét vagy az üresedésben levő főpapi tisztségekkel járó javadalmakat akarták kisajátítani, és ezt az összeget a nemzet közhasznára, az iskolai fundusok kiegészítésére, valamint a népoktatás fejlesztésére kívánták fordítani.

Ezen álláspont igazolásában két törvény volt a segítségükre:

az 1548: 12. tc., amely kimondta, hogy a pusztán maradt klastromok, monostorok, káptalanok földbirtokait a lelkészek és iskolák ellátására, valamint ezen utóbbi fenntartására kell fordítani

az 1550: 19. tc. pedig az előző határozat végrehajtását sürgette, mégpedig – szükség esetén – a királyi hatalom kényszerítő erejével.

Ezen törvényeket a reformkorban a szekularizáció hívei úgy értelmezték, hogy „amennyiben az egyházi jószágok kezelői, élvezői nem tesznek eleget az iskolaállítással és fenntartással kapcsolatos kötelezettségüknek, az állam, a király kényszerítheti őket erre, illetve a javakat visszaveheti.”²⁸

A reformkori országgyűléseken először az 1825. december 16-i kerületi ülésen vetődött fel, hogy a diéta a nemzet képviselőeként rendelkezhet a katolikus egyház birtokairól. Ekkor ugyanis Trencsén megye követe, Borsiczky István az egyházi rend uralkodói adóztatásáról szóló vitában jegyezte meg: „utasítása szerint úgy kívánja tekinteni a' Clerus Javait, és fenn tartani a' Hazának, h[ogy] felesleg való Jövedelmeit a' köz szükségekre fordíthassa...”²⁹ Ezen észrevételét az 1826. február 1-jei országos ülésen is megismételte. Az indítvány a káptalani követek tiltakozását váltotta ki, de a nemesi követek sem tartották helyénvalónak.

1826. november 12-én Felsőbüki Nagy Pál, Sopron megye ellenzéki követe indítványozta, hogy: „az önkéntes ajánlatokból létesített iskolai alapok devalvációs értékcsökkenését az üresen álló egyházi beneficiumok jövedelmeiből és a tanulmányi alapból pótolják.”³⁰

A rendszeres munkálatok megyei vitáin a zempléni választmány liberális tagjai is javasoltak egy indítványt. Ők a helytartótanácsi kezelésben lévő alapokhoz nem nyúltak volna, de ők is szükségesnek láttak egy külön népnevelési fundust; amit elsősorban a katolikus egyházi jövedelmek egy részéből, másodsorban pedig az eltörlendő szerzetesrendek javaiból, a földesurak, a községek hozzájárulásából kívántak kialakítani. Mivel az első pontot a közgyűlés is magáévá tette, Dókus László (a megye követe) 1834. július 4-én az országgyűlésen is előterjesztette: küldői kéri törvénybe iktatni, „hogy a főpapok, káptalanbeliek sat. szerzeményeiről egészen szabadon ne rendelkezhessenek, hanem azoknak negyed részét a népnevelés fundusára hagyni tartozzanak.”³¹

1834. augusztus 19-27. között zajlott a papi tized eltörléséről a kerületi vita, amikor is a liberális követek (élükön Kölcsey Ferencsel) követelték a dézsma eltörlését, és azt, hogy ezt az iskolák fenntartására adják. Bár egyik indítvány sem nyert többséget, de elfogadták azt az elvi álláspontot, mely szerint a tized nem az egyház tulajdona, hanem egy sajátos közadó, melyet a törvényhozás a papságnak rendelt kultikus és iskolai költségekre, valamint fizetségül, ilyenformán intézkedhet is róla. A rendek ekkor már határozottan leszögezték a későbbi forradalmi törvényben kiteljesedő alapelvet, mely szerint az állampolgárok neveléséről az állam köteles gondoskodni.

Az 1839/40. évi országgyűlésen az alsótábla megszavazta azt az indítványt, hogy kérjék meg a királyt, hogy a megüresedett egyházi tisztségek jövedelmeinek közcélra fordítását engedélyezze. Azonban a főrendek sürgősen látták a felterjesztést.

A vita nem sokkal a diéta berekesztése után megindult. 1841. február 22-én Szatmár vármegye közgyűlése elfogadta (majd szétküldte a törvényhatóságoknak) 12 pontját, amely első rendszerezése volt a reformerek követeinek. A program 8. pontja a következőképpen hangzik: „A népnevelés végett mindenütt iskolák állíttassanak, s az ezekre kívántató költségek a secularisalandó egyházi javakból pótolttassanak.”³² Bár a szatmári nemesek hamarosan megbuktatták a programot, de hatása ekkor már széles körben, hosszú ideig tapasztalható volt.

A borsodi körlevél fogadtatása

Borsod megye 1841. augusztus 9-ei körlevele a fent említett szatmári programnak a legjelentősebb visszhangja volt. A körlevél az egyházi, papi javak kisajátítását célzó polgári, antiklerikális törekvések egyik kiemelkedő dokumentuma. „A borsodiak korábban is foglalkoztak hasonló gondolattal s most a szatmári követelés megismerése, továbbá a vegyes házasságokat támadó püspöki pásztorlevelek keltette felháborodás és a népoktatás ügye iránt érzett felelősségük késztette őket álláspontjuk kifejtésére, közzétételére.”³³

A körlevél kettős célt szolgált: egyrészt a klérus gazdasági, kulturális, politikai hatalmának megtörését, másrészt a népnevelés (tágabb értelemben a közoktatás) anyagi bázisának megerősítését (részben pedig megteremtését).

A körlevelet valószínűleg Palóczy László³⁴ fogalmazta - - többek között beszédeinek hasonló stílusa és hangvétele is erre enged következtetni - amely a kérdéssel kapcsolatos liberális vélemények összefoglalásának is tekinthető.

A katolikus klérus és a konzervatív nemesség ellenállását egyaránt kiváltotta mind a szatmári program, de még inkább a borsodi körlevél. Elleniratok jelentek meg egymás után, és a megyékben összecsapásokra került sor.

A reformtábor sem volt egységes: összesen négy megye vállalta a borsodi javaslatot minden következményével együtt. A nemesség attól tartott, hogy ezt a nemesi birtok elleni támadás fogja követni. A reformellenzékben sokan a kisajátítás mellett foglaltak állást, de az egyházzal szembeni harc kiélezését nem látták időszerűnek: amiatt, mert még nem érezték elég erősnek a szabadelvű tábor (hiszen az egyház az udvar segítségére is számíthatott), mások meg azért, mert e nemzeti egység megbontását, a békés átalakulás akadályát vélték benne látni. Volt néhány olyan megye is, amely ugyan elvetette a borsodi indítványt, de az egyházi javak bizonyos hányadát a közoktatásra kívánta fordítani.

1843. május 17-én, tehát mindjárt az országgyűlés első kerületi ülésén bejelentette Palóczy László, Borsod megye első követe, hogy küldői az egyházi rend javait népnevelésre kívánják fordítani. Ezen utasítását június 8-án, a vallási sérelmek számbavételénél is megismételte, de jelezte, hogy majd csak a népnevelési küldöttség tervezetének tárgyalásakor fogja részletesen előterjeszteni.

Mivel a kérdés csak mellékesen merülhetett fel, nem hozhatott semmi eredményt. Azonban mégsem mondhatjuk eredménytelennek, hiszen megfigyelhetjük a frontvonalak kirajzolódását: megmutatkozott, hogy ebben a tekintetben a reformellenzék sem egységes, a klérus pedig számíthat a nemesi tulajdont féltő követekre. Bár a papság az országgyűlésen egyöntetűen lépett fel, mégsem jelenhetjük ki, hogy teljes volt köztük az egyetértés, mivel az alsópapság között akadtak olyanok, akik nem így gondolkodtak. „Nyitra megye 1844. március 18-i közgyűlésén például az egyik község katolikus lelkésze indítványozta a klérus jövedelmeinek rendeltetésük eszméjével összhangzóbb felosztási elvét.”³⁵

Mivel a népnevelési kerületi választmány munkálatát nem tűzték napirendre, a borsodi követek javaslatukat az ún. országos sérelmek és kívánatok közé vetették be. Az alsótáblán azonban nem tértek egykönnyen napirendre fölötte; a kerületi ülésben három (1844. július 31.-augusztus 2.), az országos ülésben két napig (1844. augusztus 17. és 19.) volt tárgyaláson. Az igazi összecsapás a kerületi ülésen volt, akkor hozták meg a döntést is.

A terjedelmes vita középpontjában valójában nem az eredeti kérdés (a népnevelés kiadásai fedezésének mikéntje – bár erről is volt szó), hanem az állt, hogy rendelkezhet-e a törvényhozás az egyházi jószágokról, vagy sem.

Az 1844. augusztus 1-jei kerületi ülésen szavaztak a borsodi és kiegészítő indítványokról. A szavazások az erők teljes kiegyenlítettségét tükrözték. Mivel némi bizonytalanság volt tapasztalható, másnapra halasztották annak tisztázását, hogy a szóban fogó ponthoz milyen észrevételt fűzenek.

1844. augusztus 21-én a főrendi tábla állást foglalást, ami gyakorlatilag vita nélkül ment végbe. Mindössze Lonovics József csanádi püspök szólalt fel, a válasz-üzenetben is az ő szavai olvashatók: „a borsodi indítványt elmellőzendőnek vélik, a törvények az egyházi és a világi javak között nem ismernek különbséget”³⁶. Augusztus 29-én a követi tábla is úgy határozott, hogy a kérdésről tovább nem tárgyalnak, de kitartanak előző nyilatkozatuk mellett. A főrendek ugyanígy cselekedtek.

„A főrendi határozat – az országos írárok III. kötetének 149-ik lapján 219. szám alatt olvasható – s következőleg szól:

«a 128-ik pontra: az egyházi rendnek sarkalatos törvényeink által biztosított birtokbeli jogai ugyanazon előleges sérelmekben és felírásokban is, melyekre a t. KK. és RR. hivatkoznak, elismerve lévén, a borsodmegyei előterjesztés tárgyalását a mlgos Főrendek azoknál fogva is, miket az idézett 1835. 30-ik deczemberi felírási javallat alkalmával váltott izeneteikben kifejetettek, részükről is mellőzendőnek vélik.»

Ezen főrendi válasz a Karok és Rendek augusztus hó 26-án tartott országos ülésében felolvastatván, innen kerületi ülésre lett áttéve. A kerületi ülés augusztus 29-ikén Palóczy azon felszólalása folytán, «hogy e tárgy jelen állapotában jövőendő feltámadásig nyugalomba helyeztessék» - következő határozatban állapotodott meg: «a 128-ik pontra nézve: a karok és Rendek előbbi izenetükben foglalt nyilatkozatok és elveik mellett maradnak, - különben pedig részükről kinyilatkoztatják: hogy ezúttal, a jelen pont feletti értekezéseiket ezen országgyűlés idejére nézve berekesztetteknek tekintik» - Mely kerületi határozatot a Karok és Rendek szeptember 2-án tartott országos ülésekben is, megerősítették; - s ezen határozatukat az országos iratok között 326 szám alá sorozták.”³⁷

A közvéleményben ezen országgyűlési vita erős nyomokat hagyott. Szinte biztosra lehetett venni a szekularizációs indítvány megújítását. Néhány megye (ide tartozott természetesen Borsod is) ezt követutasításba adta: „Huszdik pont. És miután az egyházi javadalmak jövedelmei feleslegét a status köz szükségei fedezésére fordítani javalló úgynevezett borsodi indítvány a múlt Országgyűlésen a képviselői tábla által elvileg elfogadtatva, annak érdemi tárgyalása feltartatott, a Követek azt ez idő szerint is szorgalmazván, a mennyiben a népnevelési költséget is az országos pénztár alap tőkéjéhez soroztatni igyekezzenek.”³⁸

Az újabb összezsapásra a klérus is készült. Pauer János egy három füzetben kiadott könyvet írt, amelyben azt igyekezett kimutatni, hogy mit tette a katolikus főpapság „hazai alkotmányunk hajnalától kezdve, nemcsak egyházi körében, hanem a’ nevelés és oktatás, polgárzat és irodalom, szóval hazánkban minden tekintetbeni jóllétére ’s fölvirágzására nézve”³⁹. A vita azonban az 1847/48-as országgyűlésen elmaradt, illetve másként, tágabb keretekben, a katolikus egyház oktatásügyi szerepének egészét érintve zajlott le.

A borsodi körlevél kapcsán kibontakozó vita

A vita középpontjában elsősorban két kérdés áll:

egyrészt annak a kérdése, hogy az egyház milyen jogon bírja jószágait (úgy mint egy nemes, vagy csak mint a birtok jövedelmeinek haszonélvezője)

másrészt pedig az áll az érvelés középpontjában, hogy a papság a javakat mire fordítja, arra használja-e őket, amire kapta, vagy „visszaél” ezen bevételeivel.

Ezen két fő téma körül csoportosulnak az érvek és az ellenérvek; mind a két részből próbálják álláspontjukat hathatós érvekkel alátámasztani.

A vita kapcsán rendszeresen felmerülnek olyan témák is, amelyek a reformkorban (illetőleg ahol szükséges, korábbi előzményekre is kitérnek) az állam és egyház viszonyában problémaként merült fel. Ilyen volt például a vegyes házasságok ügye, melyre főként a „haladók” hivatkoztak, mint egyik fő sérelmükre. Ennek a kérdésnek a fölvetése már csak azért is igen fontos volt, mert a reformkori egyházpolitikai

viták egyik legfontosabbikáról van szó. Ennek kapcsán jól kimutatható az egyház elzárkózása a haladástól, a változásoktól.

Jellegzetesen mindkét fél hivatkozik történelmi előzményekre, mindenki megtalálja a maga igazát bizonyító törvényt a Corpus jurisban – de ez a kornak természetes jellemzője. Ezen érvelést dolgozatomban nem kívánom részletesebben kifejteni, mivel ezen kérdések tárgyalása szervesen nem kapcsolódik a tárgyhoz.

A következőkben a vitát egyes jellemző idézetek bemutatásával kívánom ismertetni. Kiemeltem egyes témaköröket, amelyek a viták kapcsán többször is felmerültek. Alattuk találhatóak az egyes idézetek külön-külön csoportosítva a világi, és az egyházi érvelés szerint. Az idézetek előtt egy-egy mondatban igyekeztem felvázolni az érvelés fontosabb momentumait.

1. Különbségek a világi és az egyházi birtokok között

- a. Reformerek: Az egyház csak használatra kapta a birtokokat, amelyek az állam tulajdonát képezik.
- „Annak bebizonyítására, hogy a *papi kezekre jutott jószágok eleitől fogva az összes törvényhozás rendelkezése alá tartoztak*, mind törvényeink, mind a történeti évkönyvekből merített adatok közül elég leendő ez úttal felhozni azt, hogy a midőn első királyunk Szent István a keresztyén szelíd vallás behozatala tekintetéből érsekséget és püspökségeket alapított, szükségesnek látta egyszersmind azt is, hogy a keresztyén vallás és az erkölcsiség terjesztőinek oly módok nyújtassanak, miszerint azoknak használatával a cél elérthessék, és mivel azon időben kevés pénz forgott, az adást vevést csere alakban gyakorlott, s a Szent István király törvényei szerint lakosaira szabott polgári és egyházi büntetéseket is, többnyire bizonyos számú marháknak köteles adásával teljesített országban, - s ennek nagy része a lakosok kevés száma miatt miveletlen volt, fizetés helyett a papoknak, az isteni tisztelet díszes feltartására, a pogányság megtérítésére s ez által az erkölcsiség terjesztésére, úgy szinte élelmökre nevezetes kiterjedésű jószágok még annál fogva is adattak, hogy a parlagon hevert térek mivelés alá vétessenek...”⁴⁰
 - „A borsodi körlevél T. RR. adatokon, okleveleken alapszik, a történet és diplomatica tanítják: mily pazar kézzel szórta Szent István és Szent László a papoknak a sok jószágot, és pedig elannyira, hogy Szent Adalbert püspök, ki vezére volt a peregrinus térítőknak, maga intette meg Szent Istvánt, hogy ne adjon már a papoknak több jószágot, mert hiszen majd magának már semmi sem marad. - Kálmán király már eszélyesebb volt, mert ő már nemcsak hogy nem adott, sőt ő már vissza is vett az elődök által adott jószágokból. No de meg is lakolt érette; mert míg Szent István és Szent László <szentekül> canonizáltattak, akkor a jezsuiták, e különben derék fejedelmet, a Corpus juris nagyszombati kiadásához írt előszóban úgy írják le, mint egy csipás, púpos, borzas, testi és erkölcsi szörnyeteget.”⁴¹
 - „... Az összes törvényhozás tehát, a papi kezekben levő javak, mint a status jószágai jövedelmeinek hova s mely célokra leendő fordítása iránt időről-időre tett rendelkezései által; azoknak mi módon leendő további elintézését magának anynyival inkább feltartá, minthogy azoknak tulajdonossági jussali bírását, bírhatását, mint azt csak ideig óráig használók, magok sem követelik, de nem is követelhetik, mert a kezeiken levő nagy kiterjedésű, de azon időben nem igen jövedelmező és e miatt kevésre becsült jószágokat, hivatalaikhoz kötött szolgálatukért és némely kötelességek teljesítéseért – valamint polgári némely hivatalokat viselő is – fizetés gyanánt nyervén, azok mindig annak pótlékául szolgáltak, és ez onnan is kitetszik, mivel a világi hivatalokhoz kötött jószágok jövedelmei helyett, később meghatározott mennyiségű kőszók, majd utóbb a készpénz szaporodásá-

val fizetések rendeltettek, - és ezekből szembetűnőképpen még az is kiviláglik, hogy a világi és papi hivatalokhoz fizetés pótléku adott jószágok természete, a világi kezekre királyi adomány útján jutott jószágoktól – ha számos egyéb okokat mellőzünk is, lényegesen az által különbözik, hogy ezek tulajdonossági jussal bíratván; a származás és vérség útján a maradékra és oldalossági örökösökre is által szállanak, midőn amazoknak ideigleni használata csak egyes személyeknek adatik...”⁴²

- „Jól tudom azonban, hogy a tisztelendő urak azt szokták mondani, hogy javait a clerus a világiakkal egyenlő tulajdoni joggal bírja; azért azzal védelmezi magát, hogy javait elszedni a tulajdoni jog sérelme nélkül nem lehet, hogy a papi javak elkobzása a polgári jószágok vesztét húzandja maga után. Hogy azonban ezek egyenlő természetű jószágok volnának: *«palam et publice negasse sufficiat; elég legyen ezt egyszerűen és nyíltan «ország, világ előtt» megtagadni»*, mert ez nem így van. A nemes embernek joga van jószágait eladni, elcserélni, elzálogosítani; de szabad-e a clerusnak azokból csak egy mákszemnyit is elidegeníteni? Nem! mert jószágait ő tulajdoni joggal nem bírja!”⁴³
- „... a nemesi jószágok természete egészen különbözik az egyházi rend jószágainak természetétől. Azon adománylevél szerint, mely mellett a nemesi jószág adományoztatik, a birtokos a jószág tulajdonosává válik, azzal szabadon rendelkezhetik, azt elzálogosíthatja, örökösen eladhatja, szabadon intézkedhetik, s ivadékról ivadékra száll a jószág; azonban azon adománylevél szerint, mely mellett a jószág az egyházi személynek adatik át, az illető egyházi személy a birtoknak nem tulajdonosa hanem csak haszonvevője: ő a birtokból semmit el nem idegeníthet, semmit el nem zálogosíthat, s birtokából bevett jövedelmeiről engedelem nélkül végintézetet sem tehet. A nemesi birtokot fekvő jószággal szaporítani szabad; ellenben a papi birtokhoz fekvő jószágokat szerezni tilos. Azon adományozás által, mely szerint nemesi birtok adományoztatik, a birtokra semmi teher nem rovatthatik, s a birtokos jövedelmeinek hová való fordításában nem korlátoltathatik; ellenben az egyházi jószágokra az adománylevél terhet is róhat; tudjuk, hogy a püspökök jelenleg is jövedelmeik közhasznú célokra szánt bizonyos procentuációjának fizetésére köteleztetnek, s így jószáguk jövedelmeinek miképi használásában korlátoztatnak.”⁴⁴
- „... kétségkívüli dolog tehát az, hogy valamint más országokban, úgy honunkban is, a papi jószágok a status tulajdonához tartoznak, melyeknek haszonvétele készpénz fizetés gyanánt adatott a clerusnak, s mely jószágokat a fentebbi elvek szerint a status, ha annak szükségét látja, ismét vissza veheti, s a papság életmódjának biztosítása iránt, a körülményekhez képest, másképi rendelkezhetik, s jószágok helyett a papoknak készpénzbeli fizetést jelelhet ki.”⁴⁵
- „... a törvényhozásnak nemcsak a status javai, hanem még a magán tulajdon iránt is, midőn azt a köztársaság megkívánja, joga van intézkedni, így van a kiséjítási törvény, ez a tulajdon felől rendelkezik, még sem találkozott senki a hazában, ki ezen törvényt a tulajdon megtámadására intézettnek tekintette; midőn a szegény adózó nép személye, vagyonáról önkényesen disponálunk, akkor nem jut eszébe a káptalani követnek a sine nobis de nobis, pedig egyes ember élete mindig nagyobb figyelmet érdemel, mint a vagyon.”⁴⁶

b. Az egyház képviselői: Az egyházi tulajdonban levő birtokok magántulajdonnak számítanak.

- „A mi a kérdés magánjogi tekintetét illeti, nem lehetek egy véleményben azokkal, kik az egyházi s világi bírhatási jogok közt valamely különbséget tenni kívánnak, mert mind addig, míg a subjectiv capacitás az amortisationális törvény által el nem töröltetett, az egyház szintúgy mint a világiak, törvényes jogcímmel fekvő jószágokat szerezhetett, ezt kétségbe vonhatni komolyan senki sem fogja; nem is

változtat a dolgon, mit Borsod érdemes követe felhozott, hogy t. i. az egyház nem rendelkezhetik a jószágokról, hogy azokat el nem idegenítheti, el nem zálogosíthatja, s ennél fogva azoknak nem is tulajdonosa: mert általában véve hazánkban minden birtokos tulajdonkép csak haszon élő, különösen pedig a hitre bízott jószágokat tekintve, mindenki tudja, hogy azokról az illető szintűgy, valamint a clerus az egyházi jószágokról miben sem rendelkezhetik, mégis senki sem fogja állítani, hogy azért őt birtokában bárki háborgathassa.”⁴⁷

- „... van igen is külömbség a kétnemű javak közt annyiból, hogy az egyházi javak a tulajdonosok halála után, vagy « crimen laesae majestatis » (fölségsértés), vagy « nota infidelitatis » (hűtlenség) eseteiben soha sem jutnak kir. fiscus kezére; holott a világi nemesi javak az említett és magvaszakadás eseteiben is a fiscusra szállnak; sokkal erősebb jussal birja tehát az egyházi rend javait, melyeket azonfelül sem elidegeníteni, sem elzálogosítani, sem eltékozolni nem lehet.”⁴⁸
- „Fejtegetvén az egyházi javak birtoklási címét, ennek 3 módját érinté. A papok részint *királyi adomány útján* nyerték jószágait, mely szerint a király minden jogát az egyházra ruházta azon záradékkal, hogy ki azt háborgatni merné, átok alá essék; részint *alapítványképpen* birják; - a magas adományozás ezen módja a Nagy Lajos hozta ősiségig terjedvén; részint pedig az *adás-vevés útján jutottak* hozzá a birtokszerzést illető törvény alkotásáig. E három mód közül bármelyike által jutott a birtok az egyház kezére: tulajdon joggal szállt reá, melyet tőle elvenni jogszerűleg nem lehet stb.”⁴⁹
- „Figyelmeztette a t. R.-ket, hogy ha most «jure fortioris» elveszik a papi jószágokat, az alkotmány sánczain kívül járó hatalmas néptömeg reá teszi nemsokára kezét a nemesi jószágra is.”⁵⁰
- „Hogy a törvényhozás rendelkezett az egyház javairól, ezt nem tagadom; rendelkezett igen, de azoknak fentartása, nem pedig elkobzására. Azt sem tagadom, hogy a papi és világi jószágok közt van külömbség, csak hogy én azt másban látom. A papi jószágokat csak azok kapják, kik azokra érdemesek, polgári birtokot azok is örökölnék, kiknek semmi érdekük nincs; a papi jószágok jövedelmei az ország javára válnak, honn költvén el, a polgári birtok jövedelmét nagyrészt külföldön költik el.”⁵¹
- „... nem tehetik ellenvetésül kegyek azt, hogy a' világiaknak gyerekeik, családok van; mert a' papnak sokkal nagyobb családja van, szegény atyafiai, a' nyomorútlak, éhezők, özvegyek, árvák 'sat. kiket tart és táplál; mindenik mint meg annyi gyereke az a'nak.”⁵²
- „Többire, valamint a' Prælatosoknak egymásután kihalni kell, úgy a' világi Urak sem uralkodhatnak örökké, hanem egyikről a' másikra száll a' jószág' haszna – és csak a' haszna, - mert az eddig fenálló törvényeink szerint a' világiaknak sem szabad az ősi jószágot, különös szükség' esetén kívül, elidegeníteni. Így tehát mindnyájan csak haszonnevői vagyunk a' jószágnak, es csak Zsellérjei a' fényes Palotának, vagy alacsonyabb háznak.”⁵³
- „Leghatalmasabb motivum lehetne azért az egyházi jószágokba való kötelőzködésre, ha meg lehetne mutatni azt, hogy nálunk az egyházi javakat a' status adta légyen az egyházaknak, - és ekkor is csak úgy ha állana az, hogy a' melly jószágot akár a' Király akár a' status valakinek oda adott abban tulajdonossá tett, - azt mikor tetszik vissza is veheti, 's nemzeti tulajdonná fordíthatja.”⁵⁴
- „... 's ki választja el ma, a' szentegyház és monostorok birtokaitul, mellyeket egyenesen a' Királyoktól nyertek, 's a' mellyek status javainak lenni állítatnak – azon javakat, mellyek a' Püspököknek vagy ősi örökségük vagy készpénzen vásárlott birtokuk, vagy privatusoktól nyert ajándékok voltak. – Vagy az eféléket is status javainak nevezed?”⁵⁵

- „... ha a papi javak elvételnek, hasonló sors foga érni a nemesi javakat is; mert az egyház épen oly törvények erejénél és kiváltságoknál fogva bírja jószágait, mint a nemesség. Az egyházi rend a kiváltságokhoz szorosan ragaszkodik, s azért minden erejével azokat fentartani törekszik, s kérdelem, teszi-e ezt a nemesség? Nem kívánja-e azon kiváltságokat, melyek a nemzett kifejlésének akadályára léteznek, megszüntetni? Átlátja a nemesség a hazának azon abnormis állását, melybe némely kiváltságok helyezik; azért követ el minden módot az úrbér rendezésére, s átlátja annak szükségét, hogy a nemesi birtoknak igazságtalan adómentessége minél előbb megszüntessék; míg ez ellen a veszprémi káptalan követete tudvalevő agitációval működött.”⁵⁶
- „A' ki tehát jónak tartaná Sz. István 's egyéb Királyok, vagy a' magánosok által egyházaknak monostoroknak adott javakat visszavenni, annak e' végett a' per útját kell választani, ' minekutánna hitelesen meg mutatná, hogy azoknak nem volt joguk azokat oda adni, vagy az egyházaknak elvenni – kedvező ítéletet nyerhet...”⁵⁷
- „Minden embernek, ki a' társaságnak tagja, van joga kívánni a' közhatóságtól, hogy személybéli törvényes szabadságában, és jó úton módon szerzett vagyonyának birtokában ne háboritassék, a' hol ezen garancia hijánzik, ottan a' társasági köteleket fentartó Rend felbomlott, és csak despotia, vagy anarchia tevéyszhet.”⁵⁸
- „... sem világi, sem vallásos, vagy egyházi társaság, vagy személy, természeti és szerencse Javainak szabad használatában nem bolygathatik; annál kevésbé azoktól fosztathatik meg mind addig: még ebbéli büntetést törvénybe megnevezett kihágásokért meg nem érdemlendi.”⁵⁹

2. A népnevelés problémája

- a. Reformerek: Hazánkban a népnevelés igen el van hanyagolva, ezért ezt fejleszteni kell; az ehhez szükséges költségek pedig az egyházi javakból teremtessenek elő, mivel az egyház birtokai egy részét egyébként is ennek fenntartására kapta.
- „... a tanítók kiképeztetésére szükséges iskolák a hol felállítottak is, többnyire csak nevezet szerint létezők, a tanítók magok is a szükséges ösméreteket meg nem szerezhetik. Iskola házak minden helységekre vagy fel nem állítottak, vagy czélszerűen el nem rendezvők, - a gyermekek a közéletben szükséges – úgy mint élelem és kereset módjukhoz megkívántató ösméretekre nem taníttatván, szegényebb sorsú polgártásaink igen nagy része előtt a tudatlanság, babona, butaság és az ezekből származni szokott előítéletek setét fátyola, a józan megfogás, értelem és felvilágosodás boldogító eszméit eltakarva tartja...”⁶⁰
- b. Az egyház képviselői: A népnevelés igen fontos része a papok életének, azonban vannak ennél fontosabb teendők is, úgymint pl. a jó keresztényi éltre való nevelés. Fontos a népnevelés elősegítése, azonban ez csak közös erővel, összefogással történhet.
- A dicsőség ama hervadhatatlan füzetében, mellyel korunk a jóért küzdő gyermekeink halántékát ékesíti, nem lehet becsesb virágszál, mint a célszerű népnevelés létesíthetése törekvés; mert az ifjúság helyes oktatása, és minden, a tudományossághoz tartozó dolgoknak gondviselése a jó erkölcsű népeknél mindenkor úgy tekintetett, mint amin a tartományok ereje s a közboldogság sarkallik. És méltán, mert ha a köztársaságnak egész jóléte, az Istennek legtisztább tiszteletéből, a religió szentségéből, a fejedelem iránti hívségből, a haza s ennek fiai szeretetéből, mint annyi forrásokból szívárogoz: valóban könnyű megérteni, hogy ezen

- dolgoknak magvaik a gyerekek gyenge elméjükben korán hintessenek, koruk nevedezésével ápoltságuknak, és végre teljes érleletre s tökéletességre vitessenek.”⁶¹
- Mi a' népnevelés alatt nem azt értjük, hogy minden közember mint meg annyi Professornak képeztesse ki; - nem azt hogy öt hat iskolát is végezván, belőlök elbízott féltudósok váljanak, - de értjük az értelemnek a' gyermek korban oda irányoztatását, mi szerint az életre legszükségesebb elemi tudományok meg szerzése mellett, a' jót a' rosztól, a' valódit a' hiábavalóságtól megkülönböztetni tudván, a' szív formáltassék ki, minden jónak szépnek elfogadására, minden gonosznak alávalóskodásnak utálására – egy szóval hogy a' jó lélekisméretűvé alakított emberre leendő gyermek, tetteleg magáévá tegye egy derék hazánkfiának kiadott könyvetskéje elébe írt ama jelmondatát: „nints nagyobb gyönyörűség mint jó embernek lenni!”-„⁶²
 - „Egyébb aránt az ifjúságnak tanítása a' fensőbb iskolákban eléggé biztosítva van; 's a' rosz nevelésnek egyedüleges oka, a' tanítóknak henyésége a' rosz rend, rosz tanításmód, és rosz felvigyázat. Csak a' falusi népnek neveléséről lehet tehát a' szó. Csekélységem pedig úgy gondolja 's tudja, hogy a'ra ily nagy, 's erőszakos áldozat nem kívántatik. Minden helyben adjunk tisztességes, - nem mondom úri – élelmet a' tanítónak; tartsunk jó rendet; hitessük el a lakósokkal, hogy lelki 's testi boldogságok csak ezen az úton eszközölthetők 'sat., - és mindjárt helyén lesz a' népnevelés.”⁶³
 - „Gyaláztatik t. i. a papság hogy szántsándékkal célzott a hivek tudatlanságára, s ellenzette a tudományok általi fölvilágosodást! ... Teljesek az egyházi és világi történeti könyvek: hogy a Katholikus Klerus, ehhez számlálva a szerzetes Rendeket is, tanított minden népeket és nemzeteket, nem csak a katholika hitre, melly mint főlebb láttuk *az egyedüli igaz világosság; melly megvilágosít minden e világra jövő embert*; hanem még a földmivelésre, mesterségekre, és tudományokra is; mint azt a protestansok is elismérik....”⁶⁴
 - „vajjon a beneficiumokkal dúsan ellátott klérus, jövedelmeiből nem áldoz-e a jelenben s nem áldozott-e a múltban annyit népnevelési célokra, a minél többet a lefoglalandó papi javakból az állam sem áldozhatna?”⁶⁵
 - „... a' törvényhatóságoknak sints egyebet czélszerűn mit cselekedni, mint az ügy igazságát szívrehatóan lefesteni, a' szívhez beszélni, szánakozást és nagylelkűséget ébresztetni, a' hon boldogíthatási erény képét az ő dicső voltában a' lélekben fel állítani – példákat fel hozni a' haza szeretetére, olyakat mint a' lengyel szolgáló, a' ki nehéz munkájával öszve kuporított pénzecskéjét is oda adta hazája ügyében; - mint a' pesti napszámos, a' ki ingyen dolgozott a' magyar színház építésén. Az erény virágaival koszorúzott illetén beszédek kéremények, érzékeny könnyekkel fognak meg szenteltetni, 's nyilik a' papi erszény is, garmadákra emelkedéndnek az áldozatok – azon fellyül is, mit a' közjó munkálatából eredő teher mindenkitöli viselésének elve egykor kire kire törvényileg rovand. Midőn ellenben a' nem illető követelések által, csak az ingerültségi gonosz Dæmon fog dulongani a' haza kéblében.”⁶⁶
 - „Azon kincset szeretnénk mi a' nevelésre fordítani, melly most az erkölcs rontására fordítatik. Hány restauratio van! - - helységekben erdőn mezőn vad pusztákon mivelt emberek által kerestetnek fel az együgyűek – pénzrel vesztegettetnek meg, lelkiösméretlenné formáltatnak, pártoskodásra tanítatnak, felfegyverkeztetnek azon polgártársaik ellen, kiknek vérét nem áhítják – ellenségeivé készítetnek annak, kit tán soha nem is láttak. Mint a' darvak nagy sokaságba gyűjtetnek, hosszú korhelység dorbézolás ünnepére, mellynek éneke káromkodásban, predikázioja felingerlés szavaiban harsog a' levegőben. – A' lopásra jó alkalom van, derekasan üzetik az. A' piaczi árusok ki raboltatván, ütlegekkel szereztetik nekik elégtétel. Rémülés állapotjába helyezik a' várost az electorok, a' zene zeng, a' vér folyik, 's mind ez a' szent szabadság zászlója alatt, 's bevégeztetvén a' nem-

zeti ünnep, a' mételyként ragadó ennyi gonoszság, és erkölcsrontás, száz ezer ftba. is kerül, a' mellett, hogy gyakran a' vendégfogadókat uraink ki nem fizetni, nem tartják lelketlenségnek! ... Ezen kívül mennyi huzavonák vagynak a' Czéheknél és mindenfelé! mellyeket itten előszámlálni sok helyet foglalna el; mennyi igazságtalan birtokok a' becsületes emberek körmei között, mellyeket ha azoknak szegény vagy elnyomott igaz és eredeti birtokosaik, egy hathatós erővel vissza kaphatnák, felét is a' szent czélokra oda engedni magukat örömmel köteleznék inkább, mintsem azok által az igazságtalanság tápláltassék..."⁶⁷

- „Borsod népnevelésre akarná fordítani a papi javakat. Ha az országos szükségek fedezésére aránylagosan áldozni kell, ettől a papság nem vonakodik, de javaik elvételével a népnevelésen segítve nem lesz. E közcél elérésére mindnyájunknak össze kell vetnünk vállainkat.”⁶⁸

3. Mire használják az egyházi jövedelmeket

a. Reformerek: A papok az egyházi vagyont nem arra használják, melyre az adatott.

- „A szekularizáció híveinek azonban a feudális kor végén bőséges támadási alapot nyújtottak azok a főpapok, akik az egyházi birtokok jövedelmét nem használták egyházi célokra, vagy az egyházi célokat túl távan értelmezve a jövedelem jelentős részét a polgári reformokat követelő jelöltek megbuktatására s más reakciós politikai célokra áldozták.”⁶⁹

b. Az egyház képviselői: Ha a papok egy kis összeget költenek önmaguk kényelmére, az nem róható fel nekik, mivel ennek sokszorosát költik a haza szolgálatára.

- „Csillapodjanak Borsod lelkes fiainak felriadt indulataik, 's higgadt vérrel, az ingerültség' világosságot elfogó sűrű ködéből kiemelkedve, derült elmével tekintés meg, melly szeretetlenül cselekedtek, midőn hazánk' főpapjainak, minden törvényes feljogosítás nélkül magokat erkölcsbirálóikká teszik, 's nekik még a' földi ártatlan örömei 's gyönyörök éldelését is gunyos keserűséggel 's szemrehányással panaszzolják.”⁷⁰
- „... Papjaink többnyire mind olly becsületes emberek, kik kicseiket szinte nem is magukénak, hanem özvegyek árvák szenvedők szerentsétlenek felsegélésére, rokonaik gyámolítására, elhagyatott gyermekek nevelésére tanítására fordítandó tömegnek tekintik, - 's az élet örömeit, főképen a' jóltétel sokféle nemeinek gyakorlásán kívül, a' közjóra tett legkitűnőbb áldozatok tételében, erényekre ösztönző jutalmak osztogatásában találják fel...”⁷¹
- „... ha a' Papok a' jelen örömeit élvezik igen helyesen cselekszik, mert akár van jövendő akár nincs, magunk eránti kötelességünk hozza magával a' jelen örömeit éldelni, minden órának rózsáit leszakasztani; - hiszen a' jelen örömei nem azért vagynak a' halandók számára kimutatva hogy azok illetlenül magukban elpenészedjenek – hanem inkább azoknak éldeléséből tűnik ki az embernek bölcsessége cselekedeteinek minősége...”⁷²
- „Valóban azon papjainkat is, kiket polgári álladalmunk jóltévősege pénzes embereké tett, akkor kellene kárhoztatnunk, ha rút zsugorisággal, nemzeti erényünket a' kövérebb vendégszeretetet körökbők kizárnák, pompás kocsik lovak helyett számár háton, drágább öltözetek helyett szörzsákban járnának, cselédeket tiszteteket nem tartanának, - egy szóval ha az élet örömeit kellemeit maguktól megvonva, nélkülöznék az alkalmakat népünk különféle embereivel bőkezűségek áldásait éreztetni, maguknak is, másoknak is, a' szegényeknek is jó napokat szerezni.”⁷³

- „Hiszen ha azokat, miket hazánk' fő papjai ön személyök' gyönyörködtetésére, 's kényelmökre adnak, öszvehasználtjuk azokkal, miket a' közintézetek' alapítására, vagy azoknak felvirágoztatására, a' szenvedő emberiség' inség facsarta könnyeinek felszáritására, rokonik, 's egyéb hazafiak; vagy szűkölködők' nevelésére 's helyzetük' javítására, 's kitudja mi cím alatt a' haza oltárára nyújtottak, vagy nyújtanak, amazok parányiságok miatt, ezekhez képest egészen elenyésznek. – Mert ki nem tudja azt, hogy honunkban minden régiebb köz intézeteink között alig találhatik csak egy is, melly életét, hanem egyedül is, de leginkább a' fő papok' és egyéb egyháziak' bőkezűségöknek ne köszönthetné, vagy azoknak némüképpen segedelmeiket ne érezné?”⁷⁴

5. Külföldi példák

- Reformerek: Mivel már több országban is végrehajtották a szekularizációt, amikor a haza szűkében volt, nálunk sem lehet ezt a lehetőséget figyelmen kívül hagyni.
- „... ha a külföldi régiebb és újabb példákat, jelesen a francia szentegyháznak, a francia forradalmat megelőzőtt és követett jószági történeteit, - a hosszú éjje után boldogsága hajnalának virradását üdvözölve köszöntő, és oly sok kiszenvedett kínok s a haza függetlensége oltárán füstölgött véres áldozatok után boldogságát kereső spanyol nemes nemzetnek példáját, - a vesztfáliai, lünevillai, s más egyéb békekötéseket, az európai fejedelmeknek az 1815-ik évi bécsi összejövételük alatt hozott végzeteiket, melyek erejével sok, és pedig fejedelmi (souverain) rangú főpapok jószágai is világi kezekre kerültek, s az új birtokosok, jelesen a felséges ausztriai császári ház által is, Rómának minden ellenmondásai s különösen a lünevillai békekötésre, nyilván kimondott átka mellett állandóul megtartattak...”⁷⁵
 - A papság a statusban azon corporatió, melyre az isteni szolgálatnak kezelése, a szent szokások gyakorlata, s a vallásbani oktatás bízott. Hol az egyház a közállománynyal van összekötve, ott a papok a status szolgái, és ezeknek, mint minden más statusszolgák, életmódjáról gondoskodni a status kötelességévé válik; miből álljon azonban ezen biztosítás: készpénzbeli fizetésből-e, vagy jószágokból? az a status önkényétől, belátásától s a körülményektől függ; mert ez a közállománynak tagadhatatlan joga, hogy kénye szerint rendelkezhetik a statusbeli tisztviselők jutalmazása körül, s így történt, hogy Francia- és Spanyolországban az egyházi javak status szükségére fordítottak, a német birodalomban a mogunciai, treviri s több érsekségek és püspökségek jószágai helyett, - mint a westphaliai és lünevillai békekötések bizonyítják – készpénzbeli fizetések rendeltettek. – Nem régen Svájcban a klastromok vagyonából bejött 500,000 franknyi jövedelemnek fele az iskolák, fele pedig a szegények számára alapított, alaptökévé jelöltetett ki. A templáriusok rendje 1311. évben megszüntetvén, jószágai secularizáltattak; ez történt a teutonicus ordónak jószágai is Porosz-, Lengyel- és Németországokban; Svájcban 1526. évben tartott országgyűlésen a *statusadósságok fizetésére az egyházi javak jeleltettek ki...*⁷⁶
 - „Igy a clerusnak is van oly gyenge oldala, melyen megsebezhető, s melyen az már több országokban meg is sebeztek. Mert hiszen Európának majd minden országa rendelkezett már a papi javakról, így még a legkatholikusabb Spanyolország is elfoglalta azokat, s csak a contradíciók honában, Angliában és Magyarországon maradtak eddig illetetlenül, de úgy hiszem, el fog jönni az idő, midőn mind a két helyen a bírt javaktól fel fognak mentetni.”⁷⁷
- Az egyház képviselői: A külföldi példáknak éppen elrettentésül kellene szolgálnia, mivel bármelyik országot is vesszük figyelembe (ahol már végrehaj-

tották a szekularizációt) csak a lesúlytó példákkal találkozhatunk; az egyház vagyona többnyire nyomtalanul tűnt el.

- „Lássuk tovább: micsoda ösztönből fosztotta meg a' papokat tekintetektől és jószágaiktól, a' Francz és Spanyol Revolutio? – hogy a' többit ne említsem. – És ezekben is, őszinti vizsgálódásunknak csak azon kövekezménye lesz; 's hogy itt is, rossz anyának rossz gyereke született, a' szomorú tapasztalásból tudjuk! De tudjuk azt is, ugyan csak a' tapasztalásból, hogy ezen borzasztó és boldogtalan zûrzavarokat, egyedül csak a' vallás eránt való tiszteletnek, és a' vallás szolgálói tekinteteknek helyreállítása csillapíthatá: csak ez hegedtethette be a' köztársaságoknak oly méjen ejtett sbeit, ez adhatott könyebülést 's önthetett vígasztalást, a' sok szenvedések és veszélyek alatt elalelt lelkekbe; csak ez lehetett az a' megnyugtató kikötőhely, hol a' kény és szenvedélyek dühétől habzó indulatok tengerén, veszélyezve hányatott hajója a' nemzeteknek, megmenekedést és bátorságosítást lelhetett.”⁷⁸
- „... hanem menjünk vallás felekezet különbség nélkül nemzetről nemzetre, népről népre, és meglátjuk; hogy minden nemzetnél, a' legbardolatlanabbtól a' legmíveltebbig, mindenkorban és minden helyütt, a' papoknak nagy tekintetek, és ezen nagy tekintetekhez mérsékelt gazdag jövedelmeik 's birtokaik valának. És hogy őket tekintetektől, jövedelmeiktől, 's jószágaiktól mindenkor csak a' részrehajlás, a' féktelen kény, 's a' szabadságnak csillogó örve alatt dülő zsarnokság fosztotta meg.”⁷⁹
- „De tán nem is lehet példát felhozni, hogy alkotványos országokban, a' kormány és a' Rendek egyesült tanácskozási akaratjuknál fogva történtek volna egyházi javaknak meg sértései, - hanem vagy a' nemzetek lázadása folytában, vagy külön a' fejedelm által. – A mi nálunk 2-ik Josef alatt történt arról a' Papság ellen himet varni nem lehet – úgy cselekedte azt mint koronázatlan, 's tettét az ország rendei sem hagyták soha is helybe, - nem a' constitutionális törvények körében cselekedte azt – a' minthogy utóbb minden rendelkezéseit vissza is vonta.”⁸⁰

6. Alsó papság-felső papság, egyházi hierarchia

- a. Reformerek: A papok közötti különbségeket ha nem is megszüntetni, de mindenképpen enyhíteni kellene; a hierarchia túlzott befolyását pedig meg kellene szüntetni. A hierarchia fenntartására ugyanis túl sok pénz szükséges.
- „... a hazánkba behozatott keresztyén vallás lassankint erős gyökeret vevén, az akadályok elhárításával mindjárt lankadt a buzgóság, és hazánkban is mint a külföldön, a szellemiekkal meg nem elégedő Hierarchia kiterjeszté a földet körül övedző szárnyait, - a pusztaszerzartásokká által varázsolt vallás sűrű fátyolával elfogá hívei szemeik elől a világosságot, és a maga boldogságát főképpen és tetteleg e földön keresve, híveit pedig gondosan mesterkézett rajzolatokkal minduntalan csak a siron túli boldogságnak keresésére figyelmeztetvén, a setétségben tapogatózóknak vezetőül szolgált mind addig, míg Guttenberg találmánya fellebentvén az addig gondosan őrzött leplet, *lőn világosság!*”⁸¹
- „... épen azok, kiknek hivattatásuk és kötelességük az eddigi mód szerint a nép nevelése lenne, sok helyeken ezen kötelességüket illetőleg – a tárgy fontosságához és a kor kívánataihoz mérsékelve – egy részről azért nem teljesíthetik, mert ezeknek a mindennapi szükségtől környékezve, szűk élelmők megszerzéséről is gondoskodni kellett akkor, midőn *az ország főpapjai dús gazdagságuk élvezésével kéjelmekbe merülve az élet gyönyöreit kedvtöltve éldelik...*”⁸²
- „De tekintsünk azon vallásu lelkészekre, kik minden nap az egyházi dolgokkal foglalkoznak, vajon azok veszik-e hasznát azon roppant jövedelmeknek? Nem látunk-e egyes lelkészeket, kik oly csekélységgel vannak ellátva, hogy minden-

napi kenyereket alig képesek megszerezni? Ha tehát az a cél, hogy ki vallás dolgaiban fáradoz, annak jutalmát is vegye: akkor egy rész ne tartsa magánál azon roppant javakat, hanem mindenki vegyen hasznot belőlök, különben nem felelnek meg rendeltetésöknek; azt nem akarja senki, hogy az egyház szolgálja, kinek hivatása legnemesebb, inséggel küszködjen. A törvényhozás csak azt akarja, hogy azon aránytalanság, mely itt is legnagyobb mértékben létezik, egyenlítették ki, s a jótékonyság minden egyház szolgálira egyaránt árasztassék.”⁸³

b. Az egyház képviselői: Az egyház belső dolgaiba a világiaknak semmi beleszólásuk nincs; különben pedig minden a lehető leghelyesebben rendeztetett el.

- „...a' polgári hatóságoknak a' vallásbeli ritualékhoz semmi közük; - az ezekrei ügyelés a' lelkihatóságé. Egyébiránt több vagy kevesebb cerimonia nélkül egy vallás sint; - sőt maguk a' hívek a' rendes szertartásokon kívül is gondolnak ki külső jeleket, melyek által buzgóságukat gyakorolják, ezért csókolja egyik a' földet, másik a' fejét veri ahoz, a' harmadik kalaptalan jár a' templomok előtt; - egyik protestans déli harang szóra megemelintü süvegét, a' másik urvacsorájávali élés előtt semmi eledelt italt nem vészen magához, a' harmadik szigorúan böjtöl. A' cerimoniaák pompásságát határozza az egyháznak vagyonossága...”⁸⁴
- „Már az szent igaz: hogy ezen hierarchianak kedvencz, sőt egyedüli elve a *religio dolgában* mindenkinek, királynak koldúsnak, papnak, világinak ki a katholika egyházhoz tartozik s akar tartozni! a *religio dolgában* ismétlem! *szabályokat osztogatni!* melyre Krisztustól föl van hatalmazva...”⁸⁵
- „Elveszthetik ugyan a' papok földi javaikat, melyek sokaknak szemeikben olly szúrós tövissek, de a' hierarchia azért, ha szegény leend is, állani fog, és kezei közt lévő eszközeivel céljának elérésére olly függetlenül fog működni, mint működött egykor mint szegény, és üldöztetett; de azért a' lelkiekben másoktól korlátozó semmi szabályt elnem fogadand.”⁸⁶
- „... Ugy van ez lelki pásztorokkal is: a' ki buzgó, 's szent hivataljának fontosságát kellőképpen szíven viseli, az reá ér hiveit oktatni, habár néha az eke után is megfordúl. Hogy valakit az élelmi gondok, Hivatala ezen fontos részének tellyesítésétől tartóztatnának vissza, vagy igen ritka, vagy csak képzeltt eset, és sokszor csak a' tunyaságból származott hanyagságnak alaptalan mentsége; - a' ki tehát – a' mi büntetésre méltó, 's egy lelki pásztorban meg nem szenvedhető – a' népoktatás kötelességének eleget nem tesz, azt nem szegény sorsa miatt: de más nem helyeselhető okból teszi, vagy nem teheti.”⁸⁷

6. A vegyes házasságokkal kapcsolatos vita

- a. Reformerek: A vegyes házasságokra is ünnepélyes áldást kellene adnia a papoknak, és azokat az egyháznak is teljes jogú házasságnak kellene elismernie.
- „... az utóbbi 50 évek alatt már-már meggyökerezett egyetértés felbontásával az egyenetlenkedés, bizalmatlanság s ebből eredett visszavonás buján nevedő magvait elszórván, a családi leggyengédebb viszonyok felháborításával, az ország csendes békéjét felzavarták: a viszont összebékülést továbbá nem csak nem keresve, hanem azt maguktól mindinkább eltaszítva s tetteiknek és rendeleteiknek az országbeli megyék nagy többsége s még a nemzet képviselői táblája, de a királyi felség által lett rosszalásokon is meg nem hunyázkodva, mind a mellett, hogy a hazának legtöbb javaival élt és él, - a nemzet elkeseredését higgasztani s a rendeleteivel multa és jövendőre okozott bajokat megszüntetni legkisebbé sem igyekeznek...”⁸⁸

- b. Az egyház képviselői: Egyedül a házasulandó felektől függ, hogy a házasság milyen körülmények között fog megkötetni; ami egyébként is lényegtelen, mert akár ezt, akár azt választják a felek, a házasság törvényes lesz.
- A' borsodi levélre a' Világ 1842 – 16-ik számában, olly észrevételt is olvasunk, hogy annak valóságos iránya nem a' népnevelés, hanem ezt csak az általa tán gyűlölt Cath. Papság javai elkobzására kívánja örvül használni; valahol pedig azt is láttuk írva lenni, hogy az eféle gyűlölség a' vegyes házassági vita által táplál-tatik. Ha ez utóbbi igaz, valóban ezen gyűlölségnek, mint a' szalmatűznek a' mint fellobbant azonnal elkeltett volna aludni; mert a' nap alatt soha tárgy az in-gerültségre, kevesebb okot nem szolgáltatathatna, mint ez – sőt nem is lehet, elfogultlanul, ezt olyan tárgynak nézni, melyből csak nehezteléskét is lehetne joggal meríteni, - hiszen az egész ennyiből áll: Akár adat ' Cath. egyház a' vegyes házasságra áldást, akár nem – az mindkét esetben egyformán érvényes – és így el vagyon a' cél érve, a' mi a' házassági egybekelés lényegére szükséges. ... Így már maguktól a' vegyesen házasulandó jegyesektől függ választani abban – é-rvényes házasságot kívánnak e' csak? – avagy érvényest, és egyszersmind az Cath. egyháztól kirendelt ünnepélyességgel ellátottat? – tellyesítvén a' tellyesítendőket illet, nem tellyesítvén amoltyat nyernek.”⁸⁹
 - „Idők kívánata: hogy a föltétlenes vegyes házasságok megáldassanak! de mivel az áldásadás helyeselni látszik azt, mi a katholika religio sarkalatos igazságával: *egy a Krisztus igaz anyaszen tegyháza, melly a katholika, s ezen kívül az üdvös-ség veszélyeztetve van.* homlok egyenest ellenkezik; lehetetlen időszakunk kívánságának eleget tenni; hanem inkább szükséges korunk kívánatát a katholika religio elvei szerint szabályozni! És az időtlen kívánattal fölhagyni!⁹⁰
 - „... a' vegyes házasságoknak, mondja ugyanazon tudós ur, közönségesen nem a' természeti hódolás, vagy szóbeli egybehangzás, hanem neminemű érdek a' szer-zője, nem különben tapasztalt dolog: a' protestánsok többnyire csak úgy páro-sulnak össze a' kathol. felekkel, ha, mint mondani szokták, jó parthiát csinál-hatnak, ha valamelly gazdag leányra szert tehetnek, vagy valamelly fényes ház-zal öszveköttetésbe jöhetnek, egyébbkint nem, vagy igen ritkán.”⁹¹

7. Állam-egyház viszonya

- a. Reformerek: A hierarchia az állam fölé akar kerekedni.
- „... a papi jószágok jövedelmei ... nem azon célokra használtatnak, melyekre eredetileg adva valának, sőt a közelebbi kedvetlen történetek egyenesen oda mutatnak, miként hazánk főpapjai nem felejtethvén a Hierarchia ama kedvencz elvét és célját, miszerint önmaga szabályokat osztogat, másoktól korlátozó semmi szabályokat el nem fogad, elővett eszközeit a cél által megszenteltnek tartva s így abban semmit sem válogatva magát minden világi felőségek feletti állásban tartani törekszik....”⁹²

b. Az egyház képviselői: Az állam és az egyház összehangolt, egyenrangú műkö-désére lenne szükség.

 - „... ott a' hol a' Papság Király által volt elnyomva, egyúttal az igazság 's a' nép is el volt nyomva; feljebb pedig azt láttuk, hogy országunkban valahányszor a' Pa-p-ság a' világiak által le volt alacsonyítva, mindannyiszor a' királyi hatalom is le-alacsonyítottatott. Kérdés már most, ha ezen lealacsonyítása a' Papoknak – a-szággyűlésileg történhetnék, miféle viszony állana elő a' királyra, népre, vallásra nézve? lenne e a' két roszból egy jó? constitutionalis rendszerünk ege alatt.”⁹³

- „... midőn egyik Status a' másik' jogait rongálja, akkor maga jogait tapodja, maga ellen harcol, 's tulajdon tagját emészti, mivel egyik Status jogainak felforgatása a' másik Status' jogainak bizonyos veszedelmét, 's végre az egész Constitutio' kiküszöbölését húzza maga után. – Ezeket figyelemmel kísérvén, mindenki megfogja vallani, hogy nem hűséges hive az a' hazának, 's nem valódi tisztelője a' nemzeti szabadságnak, ki némelly ürügyök alatt a' hazai alkotmányos törvényeket sarkukból kiforgatva, akár egyik, akár másik Statust szabályozni, korlátozni, törvényes ősi jogaitól megfosztani, 's e' kép' a' nemzetközi csend' és egyesület' kötelékét széjjel tépni törekszik. *)⁹⁴
- „Nem lehet tehát a' hazának, 's nemzeti szabadság' fenállásának nagyobb veszedelme, mint ha a' Status a' Status ellen, vagy is, ha a' nemzeti testület' egyik tagja a' másik köztag ellen felzúdul, 's emezt veszélyeztetni igyekszik, mert akkor ön maga ellen harcol, maga alatt vágja a' fát, 's a' maga testét emészti *).⁹⁵
- „Ugy van a' status hatalom akár családi viszonyból, akár hódításból származott, közvetlen mindenkor emberi eredetű, de közvetve Istentől veszi eredetét. – Az egyház hatalom pedig közvetlen isteni eredetű, mert ez nem emberektől, hanem egyenesen Jézus Krisztustól, ki valóságos Isten és ember, veszi eredetét. – A' status hatalom' célja: a' törvényes igazság' kiszolgáltatása, a' rend, a' kül és bel bátorság fentartása által az egyes polgárok' szabadságát, szmélyi 's vagyoni jogát biztosítani, 's az egész polgári társaság' földi, külső jólétét, 's bátorságát főtartani, 's előmozdítani. – Mi az Anyaszentegyház' vagy egyház' hatalmának célját illeti; éppen az, mi a' Krisztus eljövetelének célja, t. i. a' vétkes embereket a' bűn igája alól kiszabadítani, az idvezítő igazság' ismerete, a' vallásosság 's erényes élet által őket Istennek egyesíteni, az örök életre üdvözségre vezetni.⁹⁶

8. Az egyház a haladás útjában áll?

a. Reformerek: Az egyháznak jobban kellene alkalmazkodnia a megváltozott körülményekhez.

- „Simuljon tehát a clerus jobban a világhoz, tegyen önként is áldozatot, míg lehet, s míg áldozat nevet érdemelhetend áldozata; mert félő, hogy egykor késő lesz.”⁹⁷
- „... *elvilleg kell tehát kimondani, hogy a papi javak feletti rendelkezés a törvényhozás jogai közé tartozik; hogy ha ezen most is oly pénztelen haza, mely azon időben, midőn még elrendezés nélkül volt, nem adhatott egyebet fekvő birtoknál, ezen fekvő birtokot a törvény útján pénzzel akarja felcserélni, midőn azt jónak látja, ebben a fennálló törvények ne gátolhassák.*”⁹⁸

b. Az egyház képviselői: Ez az új kor felbontja, összezilálja az eddigre kialakult, jól bevált rendet.

- Feszültt, és természet elleni állapot ez, - mely minden fennálló viszszonyokkal elégtelen, a' századoktól gondosan szerkezett, ápoltt, 's őrzött Törvényeket – Szokásokat – Jogokat - Kiváltságokat a' legnagyobb könnyelműséggel, és kíméletlenséggel eltörteni, - az emberi Nem kormányzásában annyira szükséges tekintélyt, és felsőségi tekintetnek a' szenvedélyek megzabolázására üdvös behatását bénává tenni; és a' helyett holmi elvontt ferde Theoriáknak hódolva, nem csak a' közállománynak alapját veszélythozó elveivel aláásni, de az emberi társas életnek is egészen más alakot adni, - eddig Istentől eredettnek hitt felsőségi Hatalom gyakorlatát a' népre átruházni, - társasági életből keletkezett Jussokat természetiekkel felcserélni – százados kiváltságok helyett egyenlőséget léptetni, a' jogszerűleg szerzett, és bírtt magány vagyonynak közös elosztását eszközölni törekszik.”⁹⁹

9. Az egyház tekintélyének kérdése

- a. Reformerek: Az egyház tekintélyét nem befolyásolná, ha nem lenne olyan gazdag, és a papoknak kisebb jövedelemből kellene gazdálkodnia.
- „Nem akarván fejtegetni a clerus hatalmát, fényét, befolyását, buzgalmát, erkölcsiségét, - azt kérdi, vajjon ha az egyháznak fekvő birtoka nem volna, megszűnnék-e a vallás iránti kegyelet, megszűnnék-e a népben az erkölcsiség, a papság iránti tisztelet, ha ezeknek gazdaságaival saját szegénységét, kényelmeivel önsanyarúságát nem kellene többé összehasonlítani? Sőt ellenkezőleg: mert megkiméltetvén a papság a gazdálkodás világi gondjaitól, több ideje leend a buzgalkodásra, s nagyobb leend iránta a tisztelet.”¹⁰⁰
 - b. Az egyház képviselői: Ha az egyház javait elveszik, meg fog szűnni a papok iránt tanúsított tisztelet.
 - „Micsoda örömet lelhetünk Uraim! valakinek le alyasításában, és szegény helyzetre való kárhoztatásában? – A' szegénység elveszi a' kedvet az élettől, megcsökkentia' kötelesség teljesítésében való készséget, 's a' kitűnő lángészt is porban csúszóvá teszi...”¹⁰¹
 - „De mi czél rejtezik még azon tervezet alatt; - nem más, mint a' Clérusnak lealacsonitása, magas állástóli megfosztása, és szegénységre juttatása, oly kárhoztatos remény alatt tudni illik, hogy ezek által majd az egyháziak' tekintete, 's becsülete nem csak megcsökkenne, hanem személyök is a' nép előtt csúfságra tétetné, lelki oktatásuk pedig figyelembe sem vétetne.*) – Megszűnvén e' szerint a' papság iránti kellő tisztelet, és becsület; meg fog szűnni a' Religió' eránt is. Mellynek megszűntével józan erény' helyébe féktelen szabadság, zabolátlanság, és semmi korlátot vagy gátot nem esmerő gonoszság, a' haza' veszedelmére fogja magát befurni, befészkelni, 's a' belső csendet fenéig felzavarni, 's ekkor a' Papok után majd a' Mágánásokra, és gazdagabb Nemésekre kerül a' sor, a' mint a' kitűzött terv mutatja.”¹⁰²

10. katolikus-protestáns egyházi vagyon

- a. Reformerek: Nem csak ez az egy vallás létezik ebben az országban, a különböző felekezeteket egyenrangúvá kellene tenni.
- „Ha én úgy mond – protestáns szempontból akarnék szólni, megmondanám, hogy az egyházi jószághoz a kath. papságnak kizáró joga nincs, azon jószágok egy vallásnak adattak, akkor több nem lévén; ezen vallás több felekezetre szakadván, az osztó igazság szerint az értéknek is meg kellett volna osztatnia. De a protestánsok külön válván a közös egyháztól, atyáik örökségén nem osztottak, kiknek mindazáltal saját szegény erszényükből fenntartott iskoláikban kétségtelenül magasabban áll a felvilágosultság és műveltség.”¹⁰³
 - b. Az egyház képviselői: A katolikus egyház javai egyetlen más vallást sem illetnek; a protestánsok önmagukat zárták ki belőle.
 - „Meg kell itt' azt is jegyezni, hogy az egyházi jószágokból a' Katholikus papság nem zárta-ki a' protestans atyafiakat, hanem ők eltérvén a' katolikusoktól, önmaguk, 's önként zárták-ki magukat, és pedig a' Katholikus felekezetnek örökös fájdalmára.”¹⁰⁴
 - Nemes Szatmár Megye általánosan szól az Iskolák' állításáról, de azt, hogy az Iskolákra teendő költségek a' Seculárizálandó egyházi javakból pótol tassanak, *elhatározólag*, és *in specie* kimondja. – Oda intézi tehát a' felállított tervet, hogy

minden keresztény vallásbéli felekezetük' Iskolái a' Katholikus egyháziak' jószágából látassanak-el.”¹⁰⁵

- „Nem kell hinni, hogy a' protestantismus szelleme tört volna ki korláti közül, mikor az egyházi javak elleni terv fogantatott. Mert a' Protestantismus szelleme, nem csak a' subjectiva moralitásban, hanem még az objectivumokban is (ellenére annak hogy Philosophia est ancilla Theologiae) a' haladást kívánja.”¹⁰⁶
- „... haladási időnkben nem az van rendin, miképen a' Cath: egyháziak bolygatására térjünk vissza a' féktelenség századainak zivatarai közé; hanem a' volna rendin, hogy e' helyett a' protestans Papoknak is jobb karbani állásáért tétetett volna indítvány! sőt látván azt, hogy még nem fogatott ki a' vízből az a' Móses, ki egykor őket a' szolgálatnak házából kivezérlelendené. maguk 's vallásuk eránti kötelességük kérni a' maga helyén azt, a' miért az aristocratico – demokratiai bilintsek közti sorvadásuk az égre kiált.”¹⁰⁷
- „Vallyon a' bölcsesség abban keresse e egyik vallás felekezet állásának boldogabbá tételét, hogy a' másikat magához hasonló szegénnyé tegye?”¹⁰⁸

A reformerek álláspontjának összefoglalása

A liberális ellenzék már a reformkorban is harcolt a vallásszabadság megvalósításáért – ezzel párhuzamosan a katolikus államvallás privilégiumainak megszüntetésért szállt síkra. Ennek többek között az volt az oka, hogy a katolikus püspökök közül többen is (pl. Lajcsák püspök Nagyváradon vagy Pyrker érsek Egerben¹⁰⁹) a hatalmas egyházi birtokokból merített anyagi forrásokra támaszkodva a követválasztásokon a konzervatív jelölteket támogatták - a liberálisokkal szemben: „A szekularizáció híveinek azonban a feudális kor végén bőséges támadási alapot nyújtottak azok a főpapok, akik az egyházi birtokok jövedelmét nem használták egyházi célokra, vagy az egyházi célokat túl tágra értelmezve a jövedelem jelentős részét a polgári reformokat követelő jelöltek megbuktatására s más reakciós politikai célokra áldozták.”¹¹⁰

A liberálisok alapvető célja a vallásegyenlőség, és ebből eredően az egyháznak és államnak különválasztása egymástól. A kiindulási helyzet a pap = államhivatalnok elve, és tapasztalt gyakorlata. „A következtetés szinte magától adódik: mivel az államhivatalnok azon anyagi eszközei, melyekkel feladatait ellátja (költségfedezet), illetve melyekkel önmagát fenntartja (fizetés), eredetileg az állam tulajdonát képezik (melyeket a hivatalnok csupán meghatározott kötelezettségek teljesítésére és teljesítéséért kap kézhez), így az állam helyett immár magánegyesületek tisztviselőjévé váló pap ilyen célú vagyona magától értetődően az államnál marad!”¹¹¹ Ez a gondolatmenet azzal utasítja el a tulajdonsértés vádját, hogy eszerint az egyházi vagyon soha nem volt az egyházé, így visszavételéről van szó, nem pedig elvételéről.

„A liberálisok az abszolutizmussal szemben állítják minőségileg új kontextusba az állami rendelkezést bizonyító szekularizációs érveket, nem az abszolút uralkodó egyházvagyoni főfelügyelet jogában, hanem a törvényhozás rendelkezésében megnyilvánuló nemzeti tulajdonjogban jelölve meg azok forrását.”¹¹²

Ideologikus történelemszemléletükben a reformerek „a polgári jogelvek alapján átértelmezik a rendi, feudális múlt emlékeit, és saját tulajdonfelfogásukat visszavetítve, annak korábbi előzményeit keresve próbálnak – a történeti-jogi bizonyítás mind maguk, mind nemesi közönségük számára szükséges kényszerében, de azt egyéb érvekkel taktikusan kombinálva – „cáfolhatatlan” indoklást felállítani törekvéseikhez.”¹¹³

„Az önvédelmi háború leverése, és az abszolutizmus hosszú időre kiszorította a szekularizációs problémákat a politikai nyilvánosság fórumairól, így azok újbóli felvetésére – a kérdéskör következő fejezeteként – csak a dualizmus változott viszonyainak változott lehetőségei között kerülhetett sor.”¹¹⁴

Az egyházi álláspont általános jellemzése

Ezen érvelés vizsgálata kapcsán alapvető problémaként merül fel, hogy nehéz a mai korból megítélni egy olyan jellegű kérdést, ami a mai embertől alapvetően távol áll. Hiszen korunkban az emberek nagy része már nem, vagy legalábbis nem olyan mértékben vallásos, mint amennyire ebben a korban tapasztalható volt. Sajnos hajlamosak vagyunk a múltat a mai kor „szemüvegén keresztül” vizsgálni, ami alapvetően téves eredményre vezet.

A probléma talán abban rejlik, hogy mint modern emberek már természetesnek tartjuk a vallásszabadságot; hogy az emberi szabadságjogok mindig és minden körülmények között érvényesüljenek, és hogy meg kell teremteni az egyenlőséget az azonos jogállású intézmények között. Ezekről a momentumokról pedig gyökeresen meg kell próbálnunk elszakadni ahhoz, hogy elfogulatlanok tudjunk maradni.

Az egyházi álláspont a haladás gátjának tűnik, és ahhoz, hogy megértsük ezen érvelés lényegét, ettől el kell vonatkoztatnunk. Hiszen ha jobban belegondolunk, ezen álláspont képviselői is teljességgel megérthetők. Hiszen itt kialakult évszázados hagyományokról van szó, amelyeknek már a reformkor átalakuló világában idejétmúlttá váltak (legalábbis nagy részük). Az egyháziak saját létüket érezhették bizonytalanoknak, a jövő szempontjából pedig csak az volt az egyetlen választásuk, ha minél tovább megpróbálják megőrizni a kiváltságaikat.

Érvként hozhatnánk fel ezen logika ellen, hogy voltak haladó szellemű egyháziak is, hogyhogy ők másként tudtak gondolkozni? Ennek az oka egyrészt abban állt, hogy haladó szellemű nézeteket elsősorban az alsópapság tagjai vallottak, akik különben sem éltek túl jó körülmények között, így gyakorlatilag nem jelenthetett számukra a gondolat, hogy ezen túl esetleg az államtól fogják kapni a fizetésüket, olyan nagy megrázkódtatást. Másrészt remélhették azt is, hogy ezáltal az egyes papok közötti óriási vagyoni különbségek megszűnnek, vagy legalábbis arányaiban igazságosabbak lesznek. Természetesen voltak olyan főpapok is, akik a haladás mellett érveltek, de ez már inkább ritkaságszámba megy.

Összességében elmondható, hogy az egyház érvelése mögött ilyen, és ehhez hasonló tényezők állnak. Ilyen körülmények között egyes szélsőséesebb esetektől eltekintve (ilyennek tartanám például a főpapság pazarló életmódjának indoklását) teljesen érthetővé válik az egyházi álláspont érvelése is. Fő céljuk természetesen az volt, hogy a fennálló állapotokat minél tovább fenn tudják tartani, vagy legalábbis a lehető legkevesebb területen következzenek be változások.

Az állam és az egyházak kapcsolatainak változása a szabadságharc idején

A vallás ügyének rendezésére március 31-én került sor. Ekkor Kossuth a kerületi ülésen, majd ugyanezen a napon az országgyűlésen is javaslatot tett „a felekezeti egyenlőség kimondására”.¹¹⁵ Ezen törvényjavaslat a következőket tartalmazta: az unitárius vallást Magyarországon is bevett vallásnak nyilvánítsák (1. §), a bevett vallásokra „különbség nélkül tökéletes egyenlőség(et) és viszonyosság(ot)” állapítottak meg (2. §), kimondták, hogy a bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségleteit állami forrásból fedezik (3. §), valamint rendelkeztek a kölcsönös felekezeti iskolába járásról (4. §) és a bevett vallások tábori lelkészeiről is (5. §).¹¹⁶ A vallásügyi javaslat tárgyalásánál a felekezetek egyenlőségét a püspökök nyíltan nem támadták. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a katolikus klérus ellenállása az új polgári változással szemben ne jelentkezett volna. Természetesen a továbbiakban is fennállt az a törekvése, hogy addig élvezett vagyoni előnyit megvédje. „A nagyklérus e pillanatban arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha bele is kell egyeznie a bevett vallások állományának kiterjesztésébe s elsősorban a protestánsok egyenlő partnerként való elismerésébe, ha elfogadják is alapelvül az állam teljes vagy részbeni segítségét az összes egyházi és iskolai szükségletek fedezésénél, ez a támogatás nem mehet az eddigi katolikus egyházi célokat szolgáló birtokok és bevételek rovására.”¹¹⁷

Az 1848:20. tc. a bevett vallásfelekezetekre¹¹⁸ nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot állapított meg (2. §), s kimondta a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségleteinek államköltségéből való fedezését.¹¹⁹ Ezzel tehát megszűnt a katolikus egyház megkülönböztetett jogállása. Azonban nem történt meg az egyházi vagyonok szekularizációja – melyek jövedelmének arányos elosztása jelentette volna a gazdasági egyenlőség megvalósítását.

Az új kormány ugyanis nem akart hozzájárulni a szekularizáció kérdéséhez. Kossuth Lajos ezt a későbbiekben azzal indokolta, hogy ha végrehajtották volna a szekularizációt, akkor olyan ellenségeket szereztek volna maguknak, amelyekkel az egész átalakulási munkát veszélyeztették volna.¹²⁰ „A kormány tehát a mindenkire egyformán kötelező úrbériség megszüntetésén és az önként felajánlott tizeden kívül a katolikus egyháztól semmit el nem véve, hogy a többi bevett vallásnak eleget tegyen, kötelezte magát a felekezetek azon szükségleteinek fedezésére, amire saját erejükből nem futotta.”¹²¹ Megállapíthatjuk, hogy bár a vallásügyi törvény a bevett felekezetek számára egyenlőséget biztosított, azonban nem valósította meg ezt az egyenlőséget vagyoni téren, és nem tett semmit az állam és egyház szétválasztása érdekében sem.

Az állam és az egyház szétválasztásának kérdése csak az egyház és iskola elválasztásában merült fel. Mivel az egyházi oktatásügy rendkívül siralmas helyzetben volt, Eötvös József kultuszminiszter törvényben kívánta biztosítani az ingyenes és korszerű felekezetközi községi népoktatást. Bár ő maga bizonyos körülmények közt meghagyta volna az egyházi iskolákat is, a képviselőházi tárgyaláson a ház többsége a teljes államosítást támogatta. A javaslatot azonban a főrendi táblán levették a napirendről a szabadságharc sürgősebb problémáira hivatkozva.¹²²

A későbbiekben már bizonyos haladást tapasztalhatunk: Horváth Mihály¹²³ ugyanis az egyházon belül is megindította a reformok megvalósítását. Főpaptársai-
ban nem talált követőre, de a szerzetesekben és az alsópapságban támogatókra talált (akiknek reformmozgalmai egyébként végigkísérik az egész szabadságharcot). Horváth Mihály augusztus 20-ára Pestre egy demokratikus színezetű autonómiai alakuló gyűlést hívott össze, amely (világi elemek bevonásával) átvette volna az egyházi vagyonok kezelését.¹²⁴ Azonban ezen törekvéseket a szabadságharc bukása megakadályozta.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az egyházi javak szabályozását indítványozó borsodi levélnek taglalása és felvilágosítása (1842), Kassán

BALLAGI Géza (1890), *Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban*. Bp. /Értekezések a társadalomtudományok köréből/

BALOGH Margit – GERGELY Jenő (1993), *Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992*. MTA Történettudományi Intézete. Bp.

BÉNYEI Miklós (1994), *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken*. Csokonai Kiadó. Debrecen

Borsod vármegye képviselete a reformországgyűléseken. Követutasítások és követi végjelentések (1987), Közreadja Seresné Szegőfi Anna. Miskolc

CSIZMADIA Andor (1966), *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Akadémiai Kiadó. Bp.

(1977), *Az egyházi vagyon köztulajdonba vételének követelése Magyarországon*. Világosság, 8-9. sz. 522-529.

(1976) *Deák Ferenc egyházpolitikája*. In *Tanulmányok Deák Ferencről*. Zala Megyei Levéltár. Zalaegerszeg /Zalai Gyűjtemény/ 11-59.

CSORBA László (1979), *A szekularizáció kérdése a reformkori országgyűléseken*. Világosság, 10. sz. 603-610.

FAZEKAS Csaba (2000), *A katolikus egyház lemondása a tizedről 1848. március 18-án*. In *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*. Miskolc

- GECSE Gusztáv (szerk.) (1983), *Vallástörténeti kislexikon*. Kossuth Könyvkiadó. Bp.
- GERGELY Jenő – KARDOS József – ROTTLER Ferenc (1997), *Az egyházak Magyarországon*. Korona Kiadó. Bp.
- HARSÁNYI József (1842), *Észrevételek a' borsodi levélre vallás és hierarchiára vonatkozólag*. Egerben
- HERMANN Egyed (1974), *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München /Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae/
- HERMÁNYI József (1842), *Észrevételek a' borsodi levélre vallás és hierarchiára vonatkozólag*. Egerben
- KARÁCSONYI János (1985), *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*. Könyvtértesítő Vállalat. Bp. /Tudománytár/
- KOVÁCS Ferencz (1893), *Az 1844-ik évi országgyűlési tárgyalások naplói a papi javakról*. Bp.
- MURÁNYI Mihály (1977), *Mi a szekularizáció?* Világosság, 8-9. sz. 459-463.
- Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről* (1842), Egerben
- OROSZ István (1977), *A polgári földtulajdon megteremtése*. Alföld, 9.sz. 8-13.
- Palóczy László beszédei és írásai 1848-1849* (1998), Sajtó alá rendezte FAZEKAS Csaba. Miskolc
- POÓR János (1998), *Hajnóczy József. Új Mandátum Könyvkiadó*. Bp.
- SZABÓ ALA[MIZSNÁS] János (1843), *Fölvilágosító jegyzések nemes Borsód megyének 1841-dik évi Kis-Asszony hava 9-dik napján költ körlevelére*. Pesten, (2. kiadás)
- SZENTMIKLÓSI SEBŐK Endre (1842), *Ne bánts a papot!* Pesten
- TÖRÖK Kálmán (1897), *A magyarországi katolikus egyházi vagyon tulajdonjoga*. Egri Egyházmegyei Irodalmi Egylet. Eger
- VESZTRÓCZY Ferenc (1841), *Nem a' haza híve, hanem önkény és önzés szülöttje az, ki a' törvény' s belső csend' feldúlásával zavarosban halászni, s e' kép a' nemzetközi meghasonlásra, öldöklésre, és haza' pusztulásra utat nyitni nem irtózik*. Esztergamban

JEGYZETEK

- ¹ BALLAGI Géza: *Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban*. Budapest, 1890. /Értekezések a társadalomtudományok köréből./ 68. p.
- ² CSIZMADIA Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest, 1966, Akadémiai Kiadó. 76-77. p.
- ³ MURÁNYI Mihály: *Mi a szekularizáció?* Világosság, 1977. 8-9. sz. 458. p.
- ⁴ BALLAGI: i. m. 66. p.
- ⁵ TÖRÖK Kálmán: *A magyarországi katolikus egyházi vagyon tulajdonjoga*. Eger, 1897, Egri Egyházmegyei Irodalmi Egylet. 332-339. p.
- ⁶ CSORBA László: *A szekularizáció kérdése a reformkori országgyűléseken*. Világosság, 1979. 10. sz. 603-610. p. 603. p.
- ⁷ OROSZ István: *A polgári földtulajdon megteremtése*. Alföld, 1977. 9.sz. 8-13. p.
- ⁸ BALLAGI: i. m. 68. p.
- ⁹ CSORBA: i. m. 605. p.
- ¹⁰ CSORBA: i. m. 605. p.
- ¹¹ Idézi CSORBA: i. m. 605. p.
- ¹² Csizmadia Andor, idézi, FAZEKAS Csaba: *A katolikus egyház lemondása a tizedről 1848. március 18-án*. In Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc, 2000. 165. p.
- ¹³ CSORBA: i. m. 606. p.
- ¹⁴ CSORBA: i. m. 606. p.
- ¹⁵ CSORBA: i. m. 607. p.
- ¹⁶ Borsod vármegye képviselője a reformországgyűléseken. Követutasítások és követi végjelentések. Közreadja Seresné Szegőfi Anna. Miskolc, 1987. 341. p.
- ¹⁷ FAZEKAS: i. m. 166. p.
- ¹⁸ KOVÁCS Ferencz: *Az 1844-ik évi országgyűlési tárgyalások naplói a papi javakról*. Budapest, 1893. 11. p.
- ¹⁹ KOVÁCS: i. m. 7. p.
- ²⁰ KOVÁCS: i. m. 11.p.

-
- ²¹ KOVÁCS: i. m. 5. p.
- ²² GERGELY Jenő – KARDOS József – ROTTLER Ferenc: *Az egyházak Magyarországon*. Budapest, 1997, Korona Kiadó. 119. p.
- ²³ CSORBA: i. m. 608. p.
- ²⁴ KOVÁCS: i. m. 10. p.
- ²⁵ A kérdés legrészletesebb összefoglalását lásd: BÉNYEI Miklós: *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken*. Debrecen, 1994, Csokonai Kiadó.
- ²⁶ CSIZMADIA Andor: *Az egyházi vagyon köztulajdonba vételének követelése Magyarországon*. Világosság, 1977, 8-9. sz. 523. p.
- ²⁷ BALLAGI: i. m. 66. p.
- ²⁸ BÉNYEI: i. m. 330. p.
- ²⁹ Idézi BÉNYEI: i. m. 330. p.
- ³⁰ BÉNYEI: i. m. 330. p.
- ³¹ Idézi BÉNYEI: i. m. 331. p.
- ³² Idézi BÉNYEI: i. m. 332. p.
- ³³ BÉNYEI: i. m. 333. p.
- ³⁴ BÉNYEI: i. m. 33. p. Palóczy László 1843/44. évi országgyűlésen Borsod megye első követeként vett részt.
- ³⁵ BÉNYEI: i. m. 335. p.
- ³⁶ BÉNYEI: i. m. 338. p.
- ³⁷ KOVÁCS: i. m. 130-1301. p.
- ³⁸ SERESNÉ: i. m. 343. p.
- ³⁹ Idézi BÉNYEI: i. m. 339. p.
- ⁴⁰ KOVÁCS: i. m. 7. p.
- ⁴¹ KOVÁCS: i. m. 16. p.
- ⁴² KOVÁCS: i. m. 8-9. p.
- ⁴³ KOVÁCS: i. m. 20. p.
- ⁴⁴ KOVÁCS: i. m. 73. p.
- ⁴⁵ KOVÁCS: i. m. 70-71. p.
- ⁴⁶ KOVÁCS: i. m. 45. p.
- ⁴⁷ KOVÁCS: i. m. 41. p.
- ⁴⁸ KOVÁCS: i. m. 99-100. p.
- ⁴⁹ KOVÁCS: i. m. 27-28. p.
- ⁵⁰ KOVÁCS: i. m. 29. p.
- ⁵¹ KOVÁCS: i. m. 26. p.
- ⁵² SZENTMIKLÓSI SEBŐK Endre: *Ne bánts a papot!* Pesten, 1842. 24. p.
- ⁵³ VESZTRÓCZY Ferenc: Nem a' haza híve, hanem önkény és önzés szülöttje az, ki a' törvény' 's belső csend' feldúlásával zavarosban halászni, 's e' kép a' nemzetközi meghasonlásra, öldöklésre, és haza' pusztulásra utat nyitni nem irtózik. Esztergamban, 1841. 29. p.
- ⁵⁴ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről*. Egerben, 1842. 44. p.
- ⁵⁵ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről*. Egerben, 1842. 45. p.
- ⁵⁶ KOVÁCS: i. m. 40. p.
- ⁵⁷ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről*. Egerben, 1842. 45-46. p.
- ⁵⁸ *Az egyházi javak szabályozását indítványozó borsodi levélnek taglalása és felvilágosítása*. Kassán, 1842. 15-16. p.
- ⁵⁹ *Az egyházi javak szabályozását indítványozó borsodi levélnek taglalása és felvilágosítása*. Kassán, 1842. 62-63. p.
- ⁶⁰ KOVÁCS: i. m. 6. p.
- ⁶¹ HARSÁNYI Jó'sef: Észrevételek a' borsodi levélre vallás és hierarchiára vonatkozólag. Egerben, 1842. 2. p.
- ⁶² *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről*. Egerben, 1842. 31. p.
- ⁶³ SZENTMIKLÓSI: i. m. 22-23. p.
- ⁶⁴ SZABÓ ALA [MIZSNÁS] János: *Fölvilágosító jegyzések nemes Borsod megyének 1841-dik évi Kis-Asszony hava 9-dik napján költ körlevelére*. Pesten, 1843. (2. kiadás) 63-64. p.
- ⁶⁵ BALLAGI: i. m. 68-69. p.
- ⁶⁶ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről*. Egerben, 1842. 34-35. p.
- ⁶⁷ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről*. Egerben, 1842. 29-31. p.
- ⁶⁸ KOVÁCS: i. m. 27. p.
- ⁶⁹ CSIZMADIA: i. m. 525. p.
- ⁷⁰ HARSÁNYI: i. m. 59. p.
- ⁷¹ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről*. Egerben, 1842. 40. p.

-
- ⁷² *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről.* Egerben, 1842. 39. p.
- ⁷³ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről.* Egerben, 1842. 40. p.
- ⁷⁴ HARSÁNYI: i. m. 61-62. p.
- ⁷⁵ KOVÁCS: i. m. 9. p.
- ⁷⁶ KOVÁCS: i. m. 70. p.
- ⁷⁷ KOVÁCS: i. m. 15. p.
- ⁷⁸ SZENTMIKLÓSI: i. m. 20. p.
- ⁷⁹ SZENTMIKLÓSI: i. m. 19. p.
- ⁸⁰ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről.* Egerben, 1842. 22. p.
- ⁸¹ KOVÁCS: i. m. 6. p.
- ⁸² KOVÁCS: i. m. 6-7. p.
- ⁸³ KOVÁCS: i. m. 50. p.
- ⁸⁴ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről.* Egerben, 1842. 37-38. p.
- ⁸⁵ SZABÓ: i. m. 165. p.
- ⁸⁶ HARSÁNYI: i. m. 49. p.
- ⁸⁷ *Az egyházi javak szabályozását indítványozó borsodi levélnek taglalása és felvilágosítása.* Kassán, 1842. 69. p.
- ⁸⁸ KOVÁCS: i. m. 10. p.
- ⁸⁹ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről.* Egerben, 1842. 23-24. p.
- ⁹⁰ SZABÓ: i. m. 42. p.
- ⁹¹ HARSÁNYI: i. m. 67. p.
- ⁹² KOVÁCS: i. m. 10. p.
- ⁹³ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről.* Egerben, 1842. 48. p.
- ⁹⁴ VESZTRÓCZY: i. m. 7-8. p.
- ⁹⁵ VESZTRÓCZY: i. m. 4. p.
- ⁹⁶ HARSÁNYI: i. m. 43. p.
- ⁹⁷ KOVÁCS: i. m. 21-22. p.
- ⁹⁸ KOVÁCS: i. m. 52. p.
- ⁹⁹ *Az egyházi javak szabályozását indítványozó borsodi levélnek taglalása és felvilágosítása.* Kassán, 1842. 3-4. p.
- ¹⁰⁰ KOVÁCS: i. m. 46. p.
- ¹⁰¹ SZENTMIKLÓSI: i. m. 21. p.
- ¹⁰² VESZTRÓCZY: i. m. 37-38. p.
- ¹⁰³ KOVÁCS: i. m. 46-47. p.
- ¹⁰⁴ VESZTRÓCZY: i. m. 37. p.
- ¹⁰⁵ VESZTRÓCZY: i. m. 36. p.
- ¹⁰⁶ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről.* Egerben, 1842. 52. p.
- ¹⁰⁷ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről.* Egerben, 1842. 54-55. p.
- ¹⁰⁸ *Ne nyúlj hozzám! Értekezés a papi javak elvételéről.* Egerben, 1842. 50. p.
- ¹⁰⁹ CSIZMADIA 1966. 76. p.
- ¹¹⁰ CSIZMADIA: i. m. 525. p.
- ¹¹¹ CSORBA: i. m. 609. p.
- ¹¹² CSORBA: i. m. 609. p.
- ¹¹³ CSORBA: i. m. 609. p.
- ¹¹⁴ CSORBA: i. m. 610. p.
- ¹¹⁵ CSIZMADIA 1966. 77-78. p.
- ¹¹⁶ CSIZMADIA 1966. 78. p.
- ¹¹⁷ CSIZMADIA 1966. 78. p. Ez a kikötés valahol érthető is volt, hiszen a polgári átalakulás során az egyház jelentős jövedelmektől esett el: a jobbágyság felszabadításával át kellett adniuk a parasztságnak birtokaik jelentős részét, valamint elestek a tizedjövedelemtől is, melynek jelentősége a földbirtokokból származó bevételekhez volt hasonlítható.
- ¹¹⁸ A bevett vallásfelekezetek a következők voltak: katolikus, református, evangélikus, unitárius és görögkeleti.
- ¹¹⁹ CSIZMADIA 1966. 79. p.
- ¹²⁰ Idézi CSIZMADIA 1966. 80. p-
- ¹²¹ CSIZMADIA 1966. 80. p.
- ¹²² CSIZMADIA 1966. 81. p.
- ¹²³ Horváth Mihály az 1849-es kormány kultuszminisztere, kinevezett csanádi püspök volt.
- ¹²⁴ CSIZMADIA 1966. 81-82. p.